

1961

VILNA UKRAINA

Vol. 30

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЗБІРНИК Ч. 30

1961

ЗМІСТ

Панас Феденко: Шевченко в кривому дзеркалі	1
Дм. Соловей: Декада української літератури й мистецтва в Москві	10
I. Л-н.: Технічний прогрес та політика русифікації і колоніалізму	25
В. Л.: Наши завваги	31
Г. Лукашенко: Деколонізація Франції	33
Михайло Грушевський: Жиди і українська державність .	39
Михайло Курах: Русифікація в ССР	42
O. Таборук: Советське звідомлення про XI міжнародний конгрес істориків	49
M. Кучер: Маркс і Америка	53
Б. Феденко: Знівечений талант	58
Огляд книжок	
Ст. Ріпецький: Збірник вибраних праць Мих. Грушевського .	61
A. Чернецький: Марксистські і большевицькі теорії націо- нального питання	63

У ВАГА

Звертаємо увагу Вп. Передплатників на зміну адреси для
грошевих посилок, яка є подана в наголовку журналу.

Просимо надіслати нам довжну передплату з отриманням
журналу та заощадити нам в той спосіб коштів упіmnення.

Адміністрація

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Редактор Колегія
Адреса Редакційної Колегії, для адміністраційних справ і грошевих
посилок: Ukrainian Free Society of America Box 4, Peter Stuyvesant
Station, New York 9, N. Y. U. S. A.

Адреса Редакційного Секретаріату «Вільної України»:
„Vilna Ukraina”, 2961-65 Carpenter Ave, Detroit 12, Mich. U. S. A.

Передплата на рік (4 числа) \$4.00 Ціна примірника \$1.00

РІК VIII

1961

Ч. 30

Панас Феденко

ШЕВЧЕНКО В КРИВОМУ ДЗЕРКАЛІ

Не одного великого чоловіка спіткала недоля: їх ідеї і слова попадають на млин дрібної публіцистики й пропаганди, стають «розмінною монетою», зфальшованою і знеціненою. Це сталося теж і з найбільшим поетом України — Шевченком. Пробували різні люди і групи нагинати його на свій бік, намагаючись використати поезію Шевченка для своїх політичних цілей і уподобань. Знайшовся навіть один російський монархіст українського роду, князь В. Демченко, що видав 1912 р. книжку про Шевченка під назвою: «Оклеветание Шевченка некоторыми патриотами». Автор цієї книжки пробував «помирити» Шевченка з царською Росією. Затія безнадійна, але не одинока. Довелось Шевченкові (вже після смерті) зазнати напasti від безсумнівного патріота і «будителя» України, колись побратима Шевченкового, а саме — від Панька Куліша. Захопивши польським «аристократизмом» і московським самодержавством, Куліш заперечив демократичну ідеологію поезії Шевченка і назвав творчість Шевченка «г'яною музою»... Слідом за Кулішем, а може й незалежно від його поглядів, пішли епігони фальшивого «аристократизму»: Хорольський «футуріст» Михайль (так!) Семенко видав перед революцією 1917 р. свій чудернацький «Кобзар» з усякими словесними й графічними викуратасами і заявив згорда, що він спалив Шевченків «Кобзар». Теж і проповідник «Загірної комуни» М. Фітільов-Хвильовий, виходячи з «пролетарських позицій», дав зневажливу оцінку поезій Шевченка, приписавши йому сентиментальність і згубний вплив на українське національне відродження. («Вальдшнепи»).

В російській критиці Шевченко зустрів ще на початку своєї поетичної творчості неприхильну оцінку від Віссаріона Белінського. Демократ і навіть соціаліст В. Белінський не злюбив Шевченка всім своїм «нутром» російського великороджавни-

ка. Белінський міг миритися з сентиментальними ідиліями Квітки-Основяненка та з іншими українськими письменниками, що національною невиразністю стояли близько до Миколи Гоголя. Але Шевченко, що «мужицькою мовою» почав висловлювати протест проти Росії взагалі, став для Белінського ворогом. «Добра тобі мова, що тільки й дихає простакуватістю селянського язика та дубоватістю селянського ума!» Так оцінив Белінський поезію Шевченка. А коли Шевченка покарав цар Микола солдатською каторгою за українську ідею, то це викликало у Белінського радість: вінуважав навіть, що кара наложена на Шевченка царем Миколою, була замала, і що він, Белінський, коли б міг, то ще не так би розправився з українським поетом. Цікаво, що в СРСР в пресі замовчують ворожі вислови Белінського проти Шевченка. Шевченко ж відповів на напади Белінського в повній свідомості своєї поетичної сили: «Нехай я буду мужицький поет, аби поет»...

Коли згадуємо про різні оцінки поезії Шевченка в 20 віці, то не можна ніяк обминути Дмитра Донцова, майстра всякого роду фальсифікацій, які він підносив читачам під виглядом глибокої науки. Висміюючи із творів Шевченка окремі фрази й слова, та зв'язуючи їх самовільно, без усякої логіки, Донцов дав своїм наївним читачам викривлений образ Шевченка і його ідеології, зовсім у дусі «вождизму» доби Муссоліні й Гітлера. «Честь, слава, братерство, воля» — ці благородні ідеї, якими жив Шевченко, в інтерпретаціях Донцова перетворилися в мертвий послух «німих рабів» наказам вождів — «геніяльних циніків», і лицарі-козаки поезії Шевченка, що боролися за правду і волю, були заступлені «членами ордену», які не знають ніякої моралі і вірять тільки в силу й насильство.

Було б дивно, коли б до цих інтерпретаторів Шевченка не приєдналися комуністи. Мавши перед собою величезну, небувалу в інших країнах світу популярність поета, якого «Заповіт» став майже національним гімном України, Москва і її підголоски в Україні уже від перших років окупації України російським військом почали зовнішньо схилятися перед Шевченком. Перше не відважувалися записати Шевченка «в партію», але згодом до того наблизилися. Так, 1925 року комуніст А. Річицький-Пісоцький написав книжку «Шевченко в світлі епохи», в якій твердив, що Шевченко був поетом «передпролетаріату». Комуністичний поет В. Сосюра пішов далі, бо майже одночасно з Річицьким писав:

«Тарас, коли б він жив тепер, то був би членом ВКП» (Веськало-Всесоюзна комуністична партія).

Правда, твори новоявленого «партійця» Шевченка незблаганно калічила советська цензура, і немало редакторів творчости Шевченка заплатило життям за недостатню «пильність».

Але партія ставила Шевченкові пам'ятники, і партійні вожді при цій нагоді виголошували відповідні промови, прославляючи поета як «предтечу» комуністичного режиму. З нагоди 125 роковин народження Шевченка в Києві при відкритті пам'ятника поетові промовляв М. Хрущов, який був у той час (1939 р.) головою уряду Советської України. В своїй промові Хрущов представив Шевченка тільки як оборонця бідноти: «Тарас Шевченко близький і дорогий усім народам нашої великої батьківщини, бо він у своїх творах висловлював думки не тільки української бідноти, але й думки трудящих усіх націй». Ці слова теперішнього диктатора СССР повторюються в советській пресі на всіх мовах з нагоди роковин століття смерти Шевченка. В словах Хрущова дана директива комуністичним пропагандистам, яким вони повинні показати Шевченка своїм слухачам і читачам.

Перша спроба — використати роковини українського поета для міжнародньої комуністичної пропаганди була зроблена в 1956 році, коли Світова Рада Миру (відома комуністична організація) улаштувала ювілей з нагоди століття Івана Франка. Тоді Франкові приписано ідеї й погляди, яких він ніколи не мав: з його зроблено «марксиста», трохи не ученика Леніна (хоч Ленін був на 14 років молодший від Франка); в літературі комуністична пропаганда намагалася твердити, мовляв, Франко навчився писати твори із пролетарського життя у ... Максима Горкого, хоч Франкові твори з робітничого життя появилися вже в 80 роках минулого століття, коли Горкий ще був дитиною. Також для ювілею Шевченка формально почин дала згадана Світова Рада Миру. Про постанову цієї організації улаштувати ювілей Шевченка в цілому світі повідомив пресу письменник О. Корнійчук («Радянська Україна», 31 грудня 1960 р.). Однак, як видно з усього перебігу ювілейних урочистостей, організація ювілею знаходилася в руках Урядового Всесоюзного Шевченківського Комітету в Москві. Рівнобіжно з цим комітетом створено комітети для вшанування Шевченка по всіх союзних і автономних республіках СССР і у всіх сателітських країнах. Теж і в Китаї був створений ювілейний шевченківський комітет на чолі з міністром культури. Начальство сказало своє слово, «і пішла писати губернія», за виразом Миколи Гоголя. Мов за помахом мага-чарівника, з'явилися видання творів Шевченка в перекладах на різні мови, навіть на альбанську і на мови Індії. В різних містах відкрито пам'ятники Шевченкові, а на домах, де йому доводилося жити, відкрито меморіальні таблиці з відповідними написами. Вулиці і площи в різних республіках названо іменем Шевченка. Виставки малюнків, рукописів і видань творів Шевченка улаштовувано в різних містах.

Композитори написали нові твори — опери, симфонії, балети, пісні на слова із творів Шевченка. Наукові праці про життя

й творчість Шевченка з'явилися в різних країнах Советського Блоку; теж повістярі й романісти та ліричні поети і драматурги не засталися позаду, бо виконали свою «норму» для Шевченкового ювілею. Фільми на сюжети Шевченкових творів і з його життя показано з нагоди ювілею поета, видано ювілейні листівки і поштові марки з образом Шевченка. Малярі-мистці дали нову продукцію до ювілею Шевченка. Нема чого й згадувати про тьму статей на теми літературні й політичні, що з'явилися в советській пресі в ювілейний Шевченків рік в ССР і в країнах Советського Блоку.

Найвищої точки досягнуло святкування ювілею Шевченка в день його смерті 10 березня. Як і треба було сподіватися, володарі Кремля вжили всіх старань, щоб представити Шевченка як «свого», мовби попередника того режиму, що тепер панує над народами від Тихого океану до Ельби й Адріатики. Цим треба пояснити, що на ювілейне засідання, присвячене пам'яті Шевченка в Москві, з'явилися найвизначніші представники уряду й партії: президент ССР Л. Брежнєв, його попередник в призидентурі К. Ворошилов та члени уряду й діячі партії — Ігнатов, Мікоян, Косигін, Мухітдинов, Суслов, Поспелов і інші. Московська «Правда» з 11 березня подає зміст промов на цьому ювілейному засіданні. Всі промовці не відходили від загальної директиви, що міститься в цитованих словах Хрущова: Шевченко — співець бідноти, а якщо боровся проти російського імперіалізму та національного поневолення, то тільки між іншим, та й то треба вважати його виступи проти Москви за непорозуміння, бо, бачите, Шевченко любив російську літературу і навіть дещо писав по російському...

Як доводиться хитрувати промовцям і авторам ювілейних статей про Шевченка під комуністичним режимом, показує приклад відомого історика літератури Н. Гудзія, професора московського університету, родом українця. В московській газеті «Література и Жизнь» з 10 березня 1961 р. Гудзій писав:

«Українські націоналісти, особливо закордонні, не завагалися перекрученого показати відношення Шевченка до російського народу і російської культури. Вони готові й самого Шевченка зачисляти до націоналістів на тій підставі, що він часами негативно висловлювався про «Московщину» і «москалів», як кривдників українського народу, доколи докоряв Богданові Хмельницькому — надхленникові злуги України з Росією, — неприхильно згадував історичне минуле Польщі та її відношення до українського народу, просив свого брата писати до нього не по російському, а по українськи. Легко зрозуміти, що все це зродилося не з націоналістичних настроїв Шевченка, а з протесту проти деспотичної національної політики царського абсолютизму, не з ворожнечі до поляків, а тільки з ненависті до гнобителів із польської шляхти».

Щоб відвернути від Шевченка всяке підозріння в «буржуазному націоналізмі», Н. Гудзій згадує, що Шевченко приятелював з польськими патріотами, з якими разом перебував на засланні, що він з пошаною ставився до російського емігранта-соціяліста Олександра Герцена, який у часописі «Колокол» у Лондоні виступав в обороні поневоленої України, і що Шевченко писав свій «Щоденник» російською мовою...

Ми ще вернемося до цієї й подібних спроб советських журналістів і науковців вирвати із Шевченкової поезії та ідеології найнебезпечніше для російського імперіалізму жало: його протест проти національного поневолення. Слід тільки з приводу слів Н. Гудзія зазначити, що можна любити поезію Гете й Шіллера, Міцкевича і Словацького і ненавидіти німецький або польський імперіалізм. Те саме і з російською мовою і поезією. Сам Шевченко виразно стверджив у поемі «Сон», що йому милюща своя мова, ніж чужа російська, бо на запит земляка в Петербурзі, чи він уміє говорити по російському, поет відповідав: «А я вмію, та не хочу! Переживши дві світові війни, і зазнавши імперіалізму та колоніалізму Росії, Польщі і Німеччини, український народ не може скидати вину за імперіалізм тільки на царів, бужуазію й шляхту, як це робить Н. Гудзій. В 1918 році в Росії вже не було панування буржуазії та поміщиків, але агресію проти України почала «пролетарська» влада большевиків. І коли Шліхтер, комісар Леніна, посланий в Україну для грабування українських селян на весні 1919 року, хвалився на робітничих мітінгах у Москві, мовляв, «багата, хлібна Україна — наша», — то це показує, що зазіхати на чужі країни успішно може й пролетаріят, і що пролетаріят зовсім, за виразом Леніна «не святий» і готовий сісти на спину іншого народу. Гітлер захопив велику частину німецького робітництва плянами панування над іншими народами, і тільки поразка в війні примусила запаморочені націоналістичною пропагандою маси Німеччини вилікуватися із імперіалістичної дурійки. Жоч комуністична пропаганда, керована із Москви, згадує також про національне поневолення України та інших неросійських народів російськими царями, але та ж сама пропаганда обстоює теорію «меншого зла»: мовляв, коли б Україна, Кавказ, Туркестан, Прибалтика та інші країни не були прилучені до Росії, то вони стали б жертвами інших імперіалізмів — польського, турецького, англійського, шведського і ін. Отже, не було б Російської імперії, не було б російської революції, не було б перемоги большевизму, і не була б створена «перша в світі соціалістична держава». За цією логікою, вже царі Іван Грізний та Петро I були предтечами теперішньої советської імперії, бо створили «централізовану державу». Навіть згадуючи, як Ленін свого часу називав царську Росію «тюрмою народів», комуністичні пропагандисти,

з нагоди сотих роковин смерти Шевченка, шукають національне поневолення в інших частинах світу, а не в ССР. Наприклад, московська «Літературная Газета» з 9 березня вмістила статтю Назима Хикмета про Шевченка, в якій автор пише:

«І нині на світі є «тюрма народів». Її високі стіни, її зализні решітки непомітні на перший погляд. Але відтіні цієї тюрми так само висмоктують піт і кров народів, багатство їх землі і свободу, правда, дещо іншим способом, але не з меншою як за царата тиранією. Головний наглядач у цій тюрмі американський імперіялізм. Для цього імперіялізму, що отнем і мечем намагається задушити національно-визвольний рух у Лаосі й Конго, спираючись на найбільш антидемократичні і продажні елементи, для цього імперіялізму Шевченко — один із поетів, небезпечних, як світло сонця, що проникає в темницю і приносить звістку про свободу. І тому цей імперіялізм, користаючись наближенням дати століття з дня смерті Шевченка, дає вказівки своїм писакам збільшити жалюгідні намагання, щоб показати Шевченка як обмеженого буржуазного націоналіста».

Не обминули «американських імперіялістів» також у Києві. Навіть сатиричний журнал «Перець» з березня 1961 р., цитуючи поему Шевченка «Сон», відносить слова поета, направлені проти імперіялізму царської Росії, до «американського імперіялізму». На карикатурі в «Перці», знаходиться земна куля з американським «колоніялістом» з знаком долара на плечі. Цей «колоніяліст» застромив кіті в карту Конга. При тім слова із поеми Шевченка:

«Той неситим оком
за край світа зазирає,
Чи нема країни,
щоб загарбтъ...»

Друга карикатура показує вгодованого американського капіталіста, що дає милостиню українським «буржуазним націоналістам».

З нагоди століття смерті Шевченка в советській пресі цитовано різні його поезії, але автори й промовці обминали згадувати слова Шевченка про Джорджа Вашингтона:

«Коли ми діждемося Вашингтона
з новим і праведним законом?»

Тільки місячник «Комуніст України» з лютого 1961 р. наводить ці слова Шевченка, але на те, щоб дати поучення читачам, як треба розуміти думку Шевченка, згідно з комуністичною ортодоксією. Автор статті Д. Острянин пише:

«В цих словах Шевченко протиставить реакційному, прогнилому самодержавно-хріпакьому устрою поступовий для того часу державний лад, який обстоював Дж. Вашингтон. Тепер ЗДА перетворилися в світового жандарма. Сьогодні всі

«праведні закони» в ЗДА поховані. Там панує самоволя найреакційніших суспільних сил, жорстоке поневолення трудящих, расова й національна дискримінація».

Д. Остряний твердить, що в Україні під комуністичним режимом, при допомозі «братського російського народу», — «здійснилися мрії великого революціонера-демократа» (Шевченка). Комуністичний автор називає вигадкою «американо-німецьких фальсифікаторів творчості Шевченка та їх наймитів-українських буржуазних націоналістів», що Шевченко «засуджував воз'єднання України з Росією, ганьбив Богдана Хмельницького». І тут же Д. Остряний, автор великої відваги, заявляє, що Шевченко високо цінив Б. Хмельницького за Переяславський договір з Москвою і, навпаки, «з ненавистю відзивався про Мазепу, який хотів при допомозі чужоземних загарбників відірвати український народ від братського російського народу і віддати Україну під владу шведських і польських поміщиків».

Кожний, хто читав твори Шевченка, може легко довести. Д. Острянинові неправду. Але під теперішнім режимом в Україні твори Шевченка для масового поширення друкуються без поезій, в яких Шевченко засуджує союз Б. Хмельницького з Московським царем. Маємо перед собою два видання «Кобзаря» з 1954 року: «Радянської Школи» і «Художньої Літератури». Не знайдете там ні «Розритої Могили», ні «Великого Льюху», ні інших поезій, в яких Шевченко докоряв Хмельницькому за Переяславський договір. Д. Остряний не сміє згадати в своїй статті, що Шевченко збиралася написати лібретто для опери «Мазепа», бо, як свідчить сучасник поета Селецький, Шевченко дуже прихильно ставився до Мазепи саме за його виступ проти Москви.

Очевидно, комуністичні пропагандисти відважуються ширити неправду про політичні погляди Шевченка в пресі та в промовах з тієї причини, що поезії Шевченкові, ворожі до російського імперіалізму, під комуністичним режимом мало відомі. Тому можна приписувати Шевченкові такі ідеї, яких він не мав. Доказ непошани комуністичного режиму в Україні до творчості Шевченка знаходимо в газеті «Вечірній Київ» з 20 квітня 1959 р. Автор допису М. Ноженко передплатив ще 1935 р. повне академічне видання творів Шевченка і зазначає в листі до редакції:

«На протязі 24 років вийшло 6 томів із десятьох, передбачених пляном. Лишилося ще 4 томи. За середнім розрахунком виходить, що останній том видання я зможу придбати за яких-небудь 12-15 років».

В такій «пошані» знаходиться Шевченко під режимом російського комуністичного імперіалізму... Советська преса подає «з гордістю», що твори Шевченка вийшли в цілому СССР до

1961 року в оригіналі та в перекладах в числі 8 мільйонів примірників. Це мізерна кількість, коли порівняти з майже мільярдовим тиражем творів Пушкіна та інших російських поетів. Причина зрозуміла: від Пушкіна нема загрози для російського імперіалізму («Смирись, Кавказ, ідёт Ермолов», писав Пушкін про завойовника-погромника Кавказу; Шевченків «Кавказ» це гнівний протест проти російського імперіалізму). Як старанно обминають советські автори згадувати про національне поневолення України з нагоди Шевченківського століття, показує нова біографія поета, що її написав Леонід Хінкулов російською мовою: «*Тарас Шевченко*», Государственное издательство художественной литературы, Москва 1960 р. Автор цієї книжки цитує слова із доповіді графа Орлова цареві Миколі І в справі арештованого в 1847 р. Шевченка:

«Шевченко придбав між своїми приятелями славу знаменитого малоросійського письменника, а тому його вірші по-двійно шкідливі й небезпечні. З любими віршами в Малоросії могли з'явитися і пізніше вкоренитися» ...

На цьому цитата з доповіді Орлова кінчается. До цих слів Хінкулов доточив свое: «шкідливі, протиурядові ідеї». В доповіді Орлова після слова «вкоренитися» стоїть — «думки про неймовірне щастя за Гетьманщини, про щастя вернути ті часи і про можливість Україні існувати в виді окремої держави». (М. Новицький: Шевченко в процесі 1847 р.). Як бачимо, комуністична цензура зфальшувала навіть думку царського міністра, який стверджив, що поезія Шевченка будила в серцях українців стремління до національної незалежності. Тому Л. Хінкулов, за директивою цензури, «укоротив» цитату із доповіді Орлова, щоб у читачів-українців не оживали думки «про можливість Україні існувати в виді окремої держави».

Згідно з директивами партії, Шевченко мусів бути представлений громадянами комуністичних країн тільки як борець за соціальне визволення, і це було старанно виконано. В щоденнику советської Грузії «Заря Востока» з 10 березня про Шевченка написано: «В далеких Оренбурзьких степах він не переставав думати про рідну Україну, що перебувала під тяжким утиском». Щоб читач не мав сумнівів, про яке гноблення думав Шевченко, в цій статті написано: «Він мріяв про ті дні, коли «й сліду панського не зостанеться в Україні». Ідея селянської революції, заклик до повстання виявляється і в тих творах Шевченка, які він написав в останні роки життя». Визвольні ідеї Шевченка, — пише автор статті — в російській газеті Советської Грузії, здійснила комуністична партія: «Жовтнева соціалістична революція здійснила палке бажання поета побачити рідний край «без холопа і без пана». Розцвіла його улюблена Україна».

До прославлення «щастя» народів під диктатурую комуністичної Москви мусіли прилучитися й киргизи, мешканці країни, в якій карався Шевченко в неволі. В газеті «Советская Киргизия» з 10 березня «народний поет Киргизстану» А. Токамбаев пише, що «голі киргиз-кайсацькі степи, де засланий поет маював «байкушів-безталаних», шумлять золотом океаном пшеници». Мабуть через недогляд у цім самім числі газети «Советская Киргизия» вміщено рецензію на книжку російською мовою, що вийшла в видавництві Киргизької Академії Наук під назвою: «Прилучення Південної Киргизії до Росії». Автор книжки К. Усенбаєв, киргиз, вихваляє походи армії царської Росії, яка в 1876 році захопила Південну Киргизію, що була перед тим незалежною державою (Кокандське ханство). Рецензент пише про книжку Усенбаєва, що з прилученням Кокандської країни до царської Росії

«судьба киргизького народу була тісно сполучена з судьбою російського народу. В російському пролетаріяті трудящі Киргизії придбали великого союзника, вірного друга й заступника в боротьбі за своє соціальне і національне визволення».

Як на глум над Шевченком, що описував тірку долю «киргизів убогих» — жертв російського імперіалізму, в ювілейному числі «Советської Киргизії» царський імперіалізм представлено як «визволення» для киргизького народу.

Згідно з давнім взірцем, промовці і журналісти в СССР при кожній нагоді старалися показати залежність Шевченка від діячів російської культури і громадського життя. Поет Максим Рильський у ювілейній промові в Києві 10 березня згадав про зв'язки Шевченка з польським визвольним рухом:

«Слід тут згадати, що Шевченкові була дуже близька гнівна поезія Міцкевича і що він мав безпосередні зв'язки з польськими революційними колами».

Далі Рильський не пішов. Він твердив, що мрії Шевченка про «сем'ю велику, нову» здійснила компартія. Точку над і поставив секретар управи союзу письменників СССР Г. Марков у своїй промові в Києві 10 березня:

«Нині, коли ми знаходимся в великому поході до нашої заповітної мети — до комунізму, — Тарас Григорович Шевченко йде разом з нами, як наш сучасник». («Радянська Культура», 12. 3. 1981).

Так комуністичне коло замкнулося над Шевченком. Він уже визнаний не тільки за передвісника комунізму, а проголошений учасником «комуністичного будівництва». Щоб цього досягнути, довелося комуністичним пропагандистам зробити немало перекручень і замовчувань дійсних думок Шевченка. Тільки в одній статті в советській пресі з нагоди століття смерті Шевченка нам удалося знайти тверезу думку про Шевченка. В газеті «Со-

ветская Торговля» з 9 березня (Москва) про ідеологію Шевченка написано:

«Само собою, Шевченко не був пролетарським революціонером... Історичне значення і велич Шевченка полягає в пальому заклику змести з лиця землі кріпацтво і самодержавство, в невпинній, послідовній боротьбі за уstanовлення демократичного ладу в країні».

Однаке автор статті не довів думки до кінця: він не згадав боротьби Шевченка за національне визволення. Це зрозуміло: як же автор цитованої статті міг би піти проти директиви Хрущова, який визнав Шевченка тільки поетом бідноти?

Дм. Соловей

ДЕКАДА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й МИСТЕЦТВА В МОСКВІ

1. Зовнішнє завдання Декади

Редакція московської «Правди» під заголовком «Народи колоній будуть свободні!» із удаваним обуренням писала на першій сторінці своєї газети:

«...людськість не може толерувати колоніалізму — цього отидного спадку минулих часів варварства та дикунства. Надходить колоніалізмові остання хвилина! Народи колоній будуть вільними!»¹⁾

І в цьому ж числі на другій сторінці (згадуючи про відомий дебют-виступ Хрущова в ОН, де він, у відповідь на обвинувачення самого СССР у найгірших у теперішній час формах колоніалізму, роззвів свого черевика і люто грюкав ним об стіл) редакція «Правди» під наголовком «Оповідання про розцвіт східніх республік» писала таке:

«Промовляючи з трибуни Генеральної Асамблеї ОН, Н. С. Хрущов на переконливих прикладах показав, яких чудових успіхів за роки радянської влади досягли народи СССР, що були колись колоніальними окраїнами царської Росії».

Зрозуміло, що призначена на 12-22. XI. 60 р. «Декада української літератури та мистецтва в Москві» мусіла все це якнайкраще підтвердити. Ця декада мала показати всьому світові, що Україна, складова республіка СССР завбільшки з Францією, є ніякою колонією. Навпаки — вона щаслива, вільна й суверенна.

За два тижні до декади Леонід Новиченко, один із довірених партійних наглядачів за українською літературою, в статті «На

¹⁾ Правда ч. 297 за 23. X. 60.

головному напрямі. Замітки до української літератури останніх років» писав у московській «Літературній газеті», між іншим, таке:

«Широке міжнародне визнання наша література здобула не тільки завдяки талантам та майстерності її працівників. Усім цим вона зобов'язана перш за все щедрому родочому ґрунтіві советського устрою, мудрому керівництву комуністичної партії, могутній дружбі братніх культур, яка підносить вгору».²⁾

До цієї Декади в Москві заздалегідь і пильно готувалися по всій Україні. Готувалися різні самодіяльні народні хорові, танцювальні й музичні гуртки. Готувалися столичні й провінційні театральні групи опери, балету й драми. Готувалися робітники циркового мистецтва. Готувалися діячі образотворчого, вокального й музичного мистецтва та хіномистецтва. Готувалися поети, письменники і багато інших діячів української культури.

Як писав В. Білодуб, начальник Головполіграфвидаву УРСР, республіканські й обласні видавництва УРСР, виконуючи постанову ЦК КПСС «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах», підготували сотні назв різноманітних змістом і формою видань, що їх розраховано на масового читача. Він казав:

«Серед декадних видань, що вже надійшли або найближчим часом надійдуть до книгарень і книжкових рундуків, особливе місце займають книги, в яких відображається всенародна любов до вождя і вчителя трудящих всього світу, країцього друга українського народу — В. І. Леніна... Нерушимій дружбі українського та російського народу з усіма народами радянської країни присвячено книгу «В братской семье советских народов», яка виходить з друку в Держполітвидаві України, та збірник оповідань і віршів, випущений Держлітвидавом «Дружбою ми здруженні»...»

До Декади літературні видавництва України видрукували велику кількість творів сьогочасних українських письменників. Так само видавництво «Мистецтво» здійснило велику кількість художніх декадних видань.³⁾ Чимало творів сьогочасних українських письменників видано також у РСФСР в переводах на російську мову. Нарешті, до цієї вроčистої хвилини був вироблений і спеціальний значок. Малюнком його були прикрашені числа і в газетах. Його можна побачити й на палітурках деяких видань, що їх виготовлено до днів цієї Декади.

Вже 10. XI. 60 учасники Декади масово почали прибувати до Москви з Києва та інших міст України. Їх уроčисто зустрічали й вітали члени уряду ССРС та РСФСР. Відбувся мітінг. Прибулі виступали з подяками. Між іншим, народня артистка

²⁾ Літературная газета, Москва, ч. 129 за 29. X. 60.

³⁾ Радян. Україна, ч. 257 за 2. XI. 60.

СРСР Н. М. Ужвій (очевидно, з доручення партійних апаратчиків) від імені прибулих мистців:

«гаряче дякує московським друзям за ширу приязнь, за сердечну зустріч. Схвилювано говорить видатна українська артистка про почуття любові і хвилювання, що їх переживає кожен, хто вступає на священу землю зореясної Москви — світочу миру.

Н. М. Ужвій проголошує слова гарячої й широї вдячності рідній комуністичній партії Радянського Союзу, яка батьківською рукою веде всіх нас до нових перемог, до щастя...»

— пише «Радянська Україна».⁴⁾ Серед учасників Декади — мистецька молодь України, яка відзначається високою обдарованістю. Значна частина з них — лавреати міжнародних конкурсів.⁵⁾

У першому дні декади у «Правді», органі ЦК КПСС⁶⁾, з'явилася стаття першого секретаря ЦК КПУ Н. Подгорного під наголовком «Большой праздник украинской социалистической культуры». У ній він хвалиється, що на Україні нині працює півтора мільйона фахівців різного профілю, і що всіх їх вивчено й виховано під керівництвом комуністичної партії. На жаль тільки, він «забув» згадати, скільки ж серед тої кількості фахівців є українців за національним походженням. А він же мусить мати найточніші дані за підрахунком матеріалів перепису на 15. 1. 59. Але ці дані для партії не вигідно оголошувати, і він про них нічого не сказав.

Щоб завдати відповідний тон взагалі всім оцим урочистостям, на які прибули тисячі людей, у цьому ж числі «Правди» вміщено авторизований переклад твору Павла Тичини, що його зробив письменник Вол. Державін. Подаемо з нього кілька строф з початку, з середини й з кінця. Вони повторюються своєрідним рефреном-луною і є незвичайно прикметні для цієї події та для зрозуміння дійсного характеру й завдань цієї Декади.

Павло Тичина

Неразлучны навсегда

Ты, чудесная Россия,
ты, прекрасная Москва!
Кто посеял нам живые,
задушевые слова!

Кто посеял в нас живые,
задушевые слова!
Ты, чудесная Россия,

ты, прекрасная Москва.

Есть еще на свете рабство,
и колонии, и гнет..
Пусть, увидев наше братство,
цепь невольник разорвет!

⁴⁾ Радян. Україна, ч. 264 за 11. XI. 60.

⁵⁾ Радян. Україна, ч. 273 за 22. XI. 60: «Столиця сердечно зустрічає посланців України».

⁶⁾ Правда, ч. 317 за 12. XI. 60.

Впрямь, — кто сеет нам живые,
задушевные слова! Ты — любов моя, Россия,
ты — прекрасная Москва!

Протягом Декади в московській пресі з'явилося дуже багато статей і заміток, що їх написали або приїжджі з України, або москвичі. Іноді в цих статтях можна прочитати про дуже цікаві речі. Ось, наприклад, К. Григор'єв у статті «Перемоги над хнення» розповідає про виступ українських поетів перед робітниками:

... «На московській коксогазовій виробні... головуючий Сергій Ворзенко надав слово Любомиру Дмитеркові, а той розповів зібраним про Декаду і познайомив їх із своїми товариша-ми. Поети читали вірші на рідній мові — і їх добре розуміли тим паче, що, як виявилося, на виробні працює багато українців».⁷⁾

Найближчі до Москви поклади коксового вугілля знаходяться на Україні, в Донбасі. Але, як бачимо, коксогазову виробню збудовано не на Україні, біля джерела сировини, а в Москві. І працює в ній — «багато українців». Для довозу ж вугілля з Донбасу до Москви більш як два десятки років тому, либонь, побудовано «сверхмагістраль», двоторову залізничну колію довжиною понад 1000 кілометрів. А оце зараз закінчено її електрифікувати,⁸⁾ хоча не чути, щоб у самій Україні було електрифіковано будь-яку залізничну магістраль більшого значення. Але це відзначаємо тут лише побіжно, як ще один цікавий факт із серії тих, що про них ми докладно писали у книжці «Політика ЦК КПСС у плянуванні розвитку промисловості та промислових кadrів на Україні».

Ми не мали змоги переглянути всі московські та київські газети за час Декади. До наших рук потрапила лише мала кількість їх за цей період. Але й на підставі їх можна відтворити ясну картину цієї події й зрозуміти її істоту, її дійсне завдання.

Перш за все, гляньмо, що найбільше цікавило в українсько-му мистецтві і чого шукали в ньому представники партії. Зрозуміти це можна із таких, скажімо, заміток. Як подає «Радянська Україна» з Києва, під час обговорення в Москві вистави Вінницького обласного музичного драматичного театру п'єси М. Зарудного «Мертвий бог»:

... «говорили про те, що колектив театру під керівництвом головного режисера, заслуженого діяча мистецтв УРСР Ф. Вещагіна, створив дуже хорошу й потрібну виставу, присвячену гострим питанням сучасності, одну з тих вистав, які допомагають партії в її ідеально-виховній роботі, у боротьбі з пережитками минулого в свідомості людей».⁹⁾

⁷⁾ Літерат. газета, Москва, ч. 136 за 15. XI. 60.

⁸⁾ Правда, ч. 344 за 9. XII. 60.

⁹⁾ Радян. Україна, ч. 273 за 22. XI. 60.

А ось письменник Аркадій Первенцев у московській «Літературній газеті» під загальним наголовком «Показує Україна» пише про кінокартину, привезену з України:

«Завжди з народом». Незвичайно точний щодо назви цей кінотвір українських товаришів, що його вони присвятили нерозривному зв'язку Нікіти Сергійовича Хрущова з народом. Не можна без хвилювання дивитися на ці кінодокументи, які розповідають з найбільшою переконливістю про радісні й трагічні сторінки нашої історії.¹⁰⁾

Із цих уривків можна зрозуміти, що саме було у найбільшій ціні й пошані на цій Декаді в Москві серед представників панівного в країні партійного прошарку. Ім потрібне було прилюдне українське плавування перед партією та «старшим братом», потрібна була українська мистецька агітка для партійних потреб.

Звичайно, на Декаді була не сама лише агітка й не саме тільки плавування на взірець пересоленого Тичинного «Неразлучны навсегда». Було там репрезентоване, звичайно, й справжнє, не спотворене мистецтво, не отруене низьким сервлізмом. При найміні письменник Георгій Мединський у статті «Откровение», — в якій мова йде про виставу артистами Львівського драматичного театру п'єси А. Левади «Фауст і смерть», — із непідробленим захопленням писав:

«Я погано знаю українську мову, а тому частина тексту — незвичайно насиченого, густого, поетичного — до мене не доходила. Але до мене, та, мені здається, й до всіх глядачів, дійшло головне: патос життя, височінь думки, благородство і чистота почуття — цим ми без сумніву, зобов'язані щирозворушливій грі артистів». ¹¹⁾

А в книзі відвідувачів образотворчого мистецтва «Радянська Україна» можна натрапити, наприклад, на такі записи:

«Щира подяка дорогій душевній Україні. Захоплені картинами Дерегуса «Місячна ніч» і «Дума про козака Голоту». Іду з виставки, сповнений вражень. Схвильований. Спасибі. Катаєв, кандидат технічних наук.»

Або:

«Слава тобі, Україно! Твое мистецтво чудове, як ти сама. А Плутіх — студент Москов. держав. університету». I т. д.¹²⁾

Та хоча справжнє українське мистецтво й було показане в Москві на Декаді, то не воно стояло в центрі уваги московської партійної бюрократії. Не його вона потребувала й не цього вона шукала тут. Не для нього й Декаду влаштовувала. Це видно з повідомлення урядової агенції ТАСС, що з'явилося в «Правді» під наголовком «Цвіти й слався, совітська Україно!» В ньому говориться про останній заключний концерт Декади української

¹⁰⁾ Літерат. газета, Москва, ч. 139 за 22. XI. 60.

¹¹⁾ Літерат. газета, Москва, ч. 140 за 24. XI. 60.

¹²⁾ Радянська Україна, ч. 271 за 19. XI. 60.

літератури й мистецтва в Москві. Це ж саме повідомлення і в той же день з'явилося і в київській газеті. У цьому повідомленні ми читаемо:

«Першою задушевною нотою програми, яка завдала тон усьому концертові, була поява Люди Вільченко і Сєрьожі Фролова — найменших учасників Декади. Слова привітання «Рідній матінці Москві», виголошені дзвінкими дитячими голосами, зразу ж встановили між сценою і залею сердечний контакт, що не слабшив до самого кінця.

Ця задушевність прийшла до залі разом з піснею В. Мураделі «Україна і Росія», піснею, в якій оспівується братерська дружба двох народів, що навіки зв'язали свою долю. Її слова, як клятву, повторюють найкращі співаки України — засłużені й народні артисти, лавреати конкурсів.¹³⁾

А якийсь Я. Денисюк у «Правді», в статті «Прекрасно!» — говорять москвичі! наприкінці Декади пише:

«Десять день на сценах театрів і концертних заль, палаців культури й клубів Москви звучало слово, звучали пісні і музика рівної серед рівних в системі братських республік — Радянської України». ¹⁴⁾

Як бачимо з усіх цих цитат, керівництву партії потрібно було, щоб українські мистці прилюдно й на кожному кроці демонстрували свою любов до «рідної матінки Москви», до «чудесної Росії» і підсахариненими голосами виголошували свою вдячність теж «рідній комуністичній партії ССРР» та, нарешті, голосно підкresлювали, що Україна не якась там колонія, а «республіка» й «рівна серед рівних».

У цьому ж числі «Правди» вміщене фото хлопців та дівчат у гуцульських одягах. А в наступному числі «Правди» знову foto трьох дівчат-сестер із Львова, на прізвище Бойко, в українському убрани і стаття — «Волнующие встречи с москвичами», в якій подаються підсумки Декади. Ось кілька уривків із неї:

«Майстри мистецтв, колективи і окремі виконавці художньої самодіяльності України дали у дні Декади більш як 150 концертів, у тому числі дві великі народні вистави. Іх відвідало майже 200 тис. москвичів і гостей столиці...»

Понад 20 разів зустрічалися українські письменники з трудівниками Москви. Десять таких зустрічей організували композитори. У дні Декади значно виріс попит на твори українських літераторів. Тільки по великих книгарнях Москви продано було книг українських письменників на сотні тисяч картованців...

З незмінним успіхом виступали колективи й окремі учасники художньої самодіяльності. Вони побували більш як на 20 промислових підприємствах та будовах столиці...

¹³⁾ а) Радянська Україна ч. 275 за 24. XI. 60; б) Правда ч. 329 за 24. XI. 60

¹⁴⁾ Правда ч. 327 за 22. XI. 60

Дев'ять кращих театральних колективів України показали на сцені столичних театрів близько 50 вистав. Іх оглянули десятки тисяч глядачів. Це були хвилюючі зустрічі з москви-чами».¹⁵⁾

Все це, як бачимо, дає цілком ясну картину величини, розмаху, характеру й мети цих урочистостей, на які звезено було з України до Москви масу людей-виконавців. Ці урочистості мали довести сторонньому спостерігачеві правдивість твердження Хрущова про «чудові успіхи й досягнення», зокрема, вільного, мовляв, українського народу.

Описуючи останній виступ українських мистців у Москві, «Радянська Україна» подає такий малюнок:

... «Виступає заслужена артистка УРСР О. Жила. Вона виконує дві пісні Оксани з опери Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», українську народню пісню «Гандзя».

А були цього вечора і такі моменти, коли концерт за програмою перетворювався на «концерт на замовлення служачів». Лавреати міжнародного конкурсу Марія, Ніна та Данила Бойко вже простівали і українську «Баркаролу» Є. Козака, і жартівливу пісню «Над річкою бережком», а з залі летять записи, чути вигуки:

- Пісню про львов'янок!
- Просимо «Гуцулку Ксеню»!
- «Незабутній вальс»!

І артистки знова співають. Співають усе, що їх просять із залі. Бачили присутні цього вечора, як народний артист М. Гришко, виконавши і зазначені у програмі нумери, і народну пісню «Про Байду» на «біс», стояв на сцені, мабуть, чи не з десятком записок в руках і міркував, що б таке простівати, щоб усі автори були задоволені...

На сцені — Державна заслужена капеля бандуристів та чоловіча група Українського народного хору. Могутньо звучать пісні «Реве та стогне Дніпр широкий», «Закувала та сива зозуля»... І т. д.¹⁶⁾

З цього видно, що слухачі й глядачі в Москві, які складалися далеко не з самих партійців, і серед яких було, очевидно, чимало й українців, що їх доля занесла до Москви (робітники, студенти, науковці та викладачі вищих шкіл тощо, які безпременно першими із зрозумілих причин намагалися побачити й послухати своїх земляків) шукали на цій Декаді не того, чого шукала й потребувала московська партійна бюрократія, і навіть намагалися, як бачимо, «диктувати» свою програму для концертних виступів.

Письменник Іван Цюпа під враженням концертів у Москві написав досить добру статтю (для київської газети) під заголовком «Наша дума, наша пісня». Та він, на жаль, зіпсував її тою сервілістичною нотою, що її обов'язково мусить на Укра-

¹⁵⁾ Правда ч. 328 за 23. XI. 60

¹⁶⁾ Радянська Україна, ч. 274 за 23. XI. 60.

їні брати кожен, хто так чи сяк намагається чи змушений виступати прилюдно. Він між іншим написав:

«Ми щиро радіємо, що нашу українську пісню слухає рідна Москва на декаді, на великому святі української культури.¹⁷⁾

Але чому ж ця «рідна Москва» в образі ЦК КПСС і досі не дозволила збудувати в суверенній, нібито, Україні, в державі завбільшки за Францію, фабрики чи виробні грамофонних записів, щоб у ній можна було б записувати на платівки українські пісні? Чому ці записи українських пісень на грамофонні платівки здійснює тільки «Апрелевский завод Московского Облсовнархоза РСФСР»? Він же відбирає й контингент пісень для запису за своїм уподобанням. І ці його записи українських пісень, до речі (іноді, можливо, навмисне примітизовані і не найкращими голосами наспівані), вивозяться й за кордони СССР для здобування там повновартісної валюти. Але й цього мало. Навіть цих «апрелевських» записів українських пісень на Україні дуже важко дістати. У всякому разі, важче на Україні, ніж, скажімо, в Канаді або США. Через це ми й натрапляємо в київській пресі на чимало ремствувань з приводу відсутності грамофонних платівок з українськими піснями. Ось приклади. В одній кореспонденції вчителя з Миколаєва ми читаемо:

«А хороших пластинок так і немає. У Миколаєві українські пісні можна часто почути по радіо, іноді з естради і ніколи в культторзі, де перед продажем програються нові пластинки.

Чому ж на численні запитання покупців продавці культторгу щодня відповідають одне й те саме: «Українських дум немає», «народніх пісень немає», «українських пісень у виконанні Козловського, Петрусенка, Гришка, Білинника, Чавдар немає», «записів виступів капелі бандуристів немає»?

Чому в центральному Миколаївському універмагі, як і в культторзі, є багатий вибір естрадних новинок, починаючи з концерта Марка Бернеса і кінчаючи сентиментальною «Тихою водою»? І чому при іменах Паторжинського, Фокіна і Козака здивований продавець знизує плечима: «Ні, такого у нас ніколи не буває».

Цікаво, доки нам пропонуватимуть всілякі блузи, фокстроти і слоу-фокси, вважаючи, що це дасть і прибуток магазинові і наслоду любителям музики? Вони, напевне, забули про високі духовні запити народу, про його гарячу любов до чудової української пісні.¹⁸⁾

Це був лист із далекого Миколаєва, що над Чорним морем. А ось голос із самого Києва, із столиці УРСР. Студент Київського медичного інституту через сім місяців після того пише:

«Назріле питання... Одним з найпоширеніших засобів пропаганди музичної культури є грамзапис. І дуже болісно стає,

¹⁷⁾ Радянська Україна, ч. 273 за 22. XI. 60.

¹⁸⁾ Українська Культура, Київ, ч. 10 за 2 лют. 1958, ст. 3.

коли у магазинах грампластинок замість улюбленої пісні вам пропонують огидну халтуру. А от грамзапису «Київського вальсу» П. Майбороди, «Над Дніпром» Г. Жуковського, «Київ-вечірній» В. Костенка, чудових пісень М. Колесси, Є. Козака, А. Кос-Анатольського, С. Козака, романські пісні М. Лисенка, К. Степенка, Я. Степового, Г. Майбороди, В. Кирейка та багатьох інших українських радянських композиторів досі ще нема. Ніяк не можуть дочекатися любителі народнього співу грампластинок із записом звітного концерту Б. Р. Гмірі до 40-их роковин Жовтня, Черкаського народнього хору та інших виконавців і колективів.

Очевидно, виробництво грампластинок потрапило до рук людей, далеких від мистецтва. Створюється враження, що ніхто не контролює їх діяльність. У гонитві за комерцією ділки від музики продовжують поширювати ресторанні мелодійки, а разом з тим і міщанську мораль, чужу нам ідеологію. Потрапляючи в побут молоді, ця пліснява спотворює почуття, пускає душу людини. Звідси народжується і культ стиляг, виникають обивательські «ахили», непристойні вчинки...

Уже давнє громадськість порушує животрепетне питання про створення на Україні фабрики грампластинок. Чому ж відповідні реставраторські організації від обіцянок у цій справі не переходятять до діла?¹⁹⁾

Кореспонденти не знають, звичайно, що своїх обіцянок українські організації здійснити не можуть тому, що «рідна Москва» в особі ЦК КПСС дозволу на це «суверенний» УРСР не дає, бо це суперечить інтересам великородзинного московського шовінізму.

Ця Декада української літератури й мистецтва в Москві, як почалася вміщенням у московській «Правді» Тичинного твору, так і закінчилася іншим його ж таки твором. Та на цей раз вже не в перекладі, а в оригіналі. Подаемо й тут деякі строфі з цього твору, щоб читачам зрозуміло була дійсна ситуація й психологічний стан учасників Декади — українських мистців. Іх, мабуть, найкраще буде зрозуміти, коли згадаємо подорожі давніх наших князів з дарунками до Золотої Орди на поклон ханові.

На закінчення декади в Москві.

День розлуки осінній,
Сумно, сумно-золотий...
Прошавайте росіяни,
Прошавайте ви, брати!
...
В світі є найбільше диво —
Один одного пізнати,
Нашу дружбу неможливо

Ні спинити, ні перервати.
...
Ти ж, ворожа мразь нестерпна,
Не скачи, як смерть худа.
Дружба наша невичерпна,
Вічно юна, молода.

¹⁹⁾ Радянська Культура, Київ, ч. 65 за 14. VIII. 58.

Ми — одаїку небояні:
Чи то горе, чи біда, —

Завжди з вами, росіяни,
Безбоязьна хода...²⁰⁾

Окрім цього твору Небояна-Тичини, були вміщені в московській «Літературній газеті» ще й інші подяки. В. Собко написав статтю під наголовком «Спасиби Вам, товариші москвичі!».²¹⁾ А 25 інших письменників з Тичиною разом вмістили прощальну статтю — «До нових зустрічей, дорогі москвичі», в якій запевняли, що будуть пам'ятати «замечательные слова о дружбе русского и украинского народов», що їх сказав Хрушцов під час прийняття на честь учасників української Декади.²²⁾

Отож, огляд творчості й досягнень українських мистців був закінчений, «крамоли» на цей раз не спостережено (не так, як на передуший Декаді, 9 років тому, коли викрили «буржуазний націоналізм» у Сосюриному вірші «Любіть Україну»); прояви прилюдного рабського плаzuвання видатних представників української культури цілком, нібіто, задовольнили верхівку диктатури. А якого значення лартійний провід надавав цьому оглядові національного приниження українців і якою зовнішньою уроочистістю намагався прикрасити його, видно з повідомлення «Правди» про те, що 25. XI. 60, уряд СССР влаштував прийняття з нагоди закінчення в Москві Декади літератури й мистецтва Української РСР. У Будинку прийняття керівники партії та уряду зустрілися з учасниками Декади — українськими письменниками, акторами, музиками. Присутніми на цьому прийнятті були: Арістов, Брежнєв, Ігнатов, Козлов, Косигін, Куусінен, Мікоян, Подгорний, Полянський, Фурцева, Хрушцов, Швернік, Коротченко, Первуухін, заступники голови Ради Міністрів СССР — А. Засядько і Д. Ф. Устінов, члени президії Верховної Ради СССР — Будьонний, Ворошилов. Серед гостей же були: голова Ради Міністрів УРСР Кальченко, заступники голови Ради Міністрів УРСР — І. С. Сенін і М. С. Гречуха, секретарі ЦК КПУ — Іващенко і Скаба, міністер культури УРСР Бабійчук, діячі Мистецтв Москви, представники громадськості столиці.²³⁾

А за день перед цим президія Верховної Ради СССР, відзначаючи видатні заслуги для розвитку советської літератури й мистецтва і в зв'язку з Декадою української літератури й мистецтва в Москві, нагородила орденами й медалями СССР — 1.014 працівників літератури й мистецтва Української ССР.²⁴⁾

²⁰⁾ Правда, ч. 330 за 25. XI. 60.

²¹⁾ Літератур. газета, Москва, ч. 140 за 24. XI. 60.

²²⁾ Там же, ч. 142 за 29. XI. 60.

²³⁾ Там же, ч. 141 за 26. XI. 60.

²⁴⁾ Праада, ч. 330 за 25. XI. 60.

2. Внутрішнє завдання Декади й обов'язки еміграції

Отож, не дурно «Радянська Україна» (ч. 278 за 27. XI. 60) подала в редакційній статті, що «керівники партії та уряду і особливо М. С. Хрущов з першого до останнього дня уважно стежили за ходом Декади української літератури та мистецтва в Москві, були присутні на багатьох виставах і концертах». Бо, як далі сказано, «великий і радісний успіх Декади української літератури й мистецтва в Москві, що прозвучала (Декада) на всю країну і за її межами, був близьким доповненням до тих грандіозних економічних і політичних успіхів, яких досягла Радянська Україна в братній сім'ї народів СРСР під керівництвом комуністичної партії». Цим цілком ясно визначено зовнішнє показове пропагандивне політичне завдання, що його для партійних потреб мала виконати ця Декада.

Передніше ми зупинилися над висвітленням зовнішнього пропагандивного завдання Декади. Тепер вияснимо внутрішні завдання Декади. На жаль, про це зовсім мало матеріалів у советській пресі. Та це й зрозуміло. Свої внутрішні справи партія дуже нерадо виносить на широкий громадський форум. І це тим паче, що опозиція, яка могла б спричинитися бодай до часткового оприлюднення й висвітлення тих чи тих моментів внутрішнього життя, тепер, як відомо, в партії не існує. Фізично її винищив ще Сталін. Тому маємо в руках лише окремі вислови й натяки та ще, хіба, один відокремлений від самої Декади епізод з проявом великороджавного шовінізму й українофобства в книзі третьій «Повести о жизни» К. Паустовського. Але про це згадувати тут не будемо, бо це окрема й чимала тема.

Отож, що робилося за кулісами Декади — нам покищо мало відомо. Та все ж цілком ясно одно: ця Декада в дійсності не була ніяким святом української культури. Українські діячі культури виступали в Москві зовсім не як рівні перед рівними, всупереч партійній пропаганді. Вони виступали там так, як виступали підкорені греки перед завойовниками римлянами в «Оргії» Лесі Українки. Їх, діячів української культури, викликали до Москви просто на чергову прилюдну політичну перевірку і вимогою продемонструвати перед світом свою лояльність до ЦК КПСС, свою «братерську любов» до «зоряної Москви», до «старшого брата». А звідси й роздача орденів, почесних звань та інших нагород за служніність і — завдаток на майбутнє. І українські діячі культури цю вимогу виконали, бо не могли в умовах диктатури поступити інакше. І ми не можемо за це судити їх. Ми можемо тільки глибоко шкодіти усіх їх. Можемо тільки співчувати їм у їхньому людському нещасті, у їхньому глибокому національному приниженні.

Можемо, звичайно, трохи позаздрити сусідам, що у них трапляються відважні на взірець Пастернака чи навіть Дудинцева, Еренбурга та інших. Сміливці, які наважуються вихід з драконівських умовах плисти проти течії, тримати себе більш-менш гідно та висловлювати свої «еретичні» думки. Ми ж тепер маємо на Україні майже виключно самих «небоянів» типу Тичини. Але тут мусимо добре пам'ятати, що більшовицький режим не однаково давить росіян і українців та інших «націоналів».

Мусимо добре пам'ятати, що багато із сьогочасних культурних діячів України служать московському окупаційному режимові на Україні не за совість, а за страх, бо для них, в умовах жорстокої чужонаціональної диктатури й удержання всього життя, іншого виходу немає, крім, хіба, мучеництва й смерти, власної і цілої родини. Нам, що живемо на волі, вимагати від них того героїзму мучеництва й смерти було б нечесно, й безглаздо.

Натомість найпершим і найсвятішим нашим обов'язком перед нашим поневоленим народом є — всіми силами й повсякчас боротися звідси проти цього страшного завойовницького режиму, що підкорив нашу Батьківщину, що позбавив український народ можливості вільно рости й розвиватися у колі вільних народів світу. Ми мусимо відсі безнастанно й на скільки дозволяють нам наші сили боротися проти кремлівського більшовицького окупаційного режиму, що знову перетворив наших людей на Україні в безвільних «малих отих рабів німіх»; проти режиму, що нещадно визискує працю й матеріальні ресурси нашого народу, залишаючи йому самі злидні, нестатки й гірке відчуття невільничого існування «в дому роботи, в країні неволі», кажучи словами Лесі Українки.²⁵⁾ Але передім далі до перегляду пресових повідомлень.

У московській «Правді», в статті «Радостный праздник украинской культуры», в якій говориться про зустріч керівників партії й уряду з учасниками Декади, ми читаемо:

«Майже два тижні Москва жила подіями української Декади. Театри, музичні колективи, письменники, самодіяльні артисти, художники, композитори, діячі кіна виступали перед москвичами з творчим звітом про ті великі досягнення, що ними пішається їхня республіка. А досягнення справді величеські. Іх гідно оцінила Батьківщина. Понад тисячу учасників Декади дістали високі нагороди — ордени, медалі, почесні звання».²⁶⁾

²⁵⁾ Драматичну картину Лесі Українки «В дому роботи в країні неволі», хоć вона й змальовує подію в стародавньому Єгипті, більшовицька цензура, либопъ, вилучила із збірника творів письменниці, як вилучила вона з Шевченкового «Кобзаря» твори: «Розрита могила», «Чигирип» і «Суботів».

²⁶⁾ Правда, ч. 331 за 26. XI. 60.

Виникає питання: якщо це було справді «радісне свято української культури», то чому воно відбулося не на Україні, а в Москві? Далі, яка це Батьківщина (в оригіналі — Родіна) гідно оцінила досягнення українських мистців? Якщо під Батьківщиною розуміється Україна, то чому вона робила цю оцінку в Москві, а не в Києві? І чому не названо її, тої таємничої Батьківщини, власним ім'ям? Та всі ми добре знаємо вже, що під псевдонімом Батьківщини в советській пресі, як у цьому разі, так і в усіх інших випадках розуміється тільки одно — «чудесная Россия», як висловився П. Тичина. Тільки вона може бути Батьківщиною для українців, а ніяка там Україна, бо то — «буржуазний націоналізм». Нарешті, якщо це — «радісне свято», то при чому тут звіт перед москвичами? Адже звіти роблять тільки підлеглі своїм зверхникам.

А в «Радянській Україні» (ч. 278 за 27. XI. 60) у редакційній статті ми читаемо:

«Український народ послав до столиці Радянської Вітчизни все найталановитіше, що становить гордість і цвіт української культури. Ідучи звітувати перед Батьківщиною, учасники Декади повезли на радість москвичам найдорожчі художні скарби, в яких найскравіше виражена душа українського народу, його праця і боротьба, його відданість великій Комуністичній партії, справі будівництва комунізму, його незмірна любов і дружба до великого російського народу і всіх народів Радянської Вітчизни. І москвичі відгадали, з самого початку всім своїм еством відчули наші наміри й почуття»... І т. д.

В ССР давно вже стало за обов'язковий трафарет все, що наказує партійний провід, видавати за накази придушеного народу. Ця підміна диктаторів народом має тут особливо вимовне значення. Виходить, що український народ, ніби, сам надіслав свій цвіт, своїх синів і дочок, до Москви звітувати перед «Батьківщиною» про свої досягнення та виявити там свою «відданість великій комуністичній партії» та свою «nezмірну любов і дружбу до великого російського народу». Як видно, погано з усім цим стойть справа, коли ось вже більш як 40 років доводиться шахрувати й примусом вичавлювати та втомкімачувати в голови і оту «відданість» і оту «любов та дружбу». А чи не краще було б домагатися всього цього звичайним людським ставленням до неросійських народів та справжнім, реальним (а не ошуканським і паперовим) здійсненням принципів «Декларації прав народів Росії» з 1917 р.? Та це, як бачимо, не збігається з інтересами великородженого великоруського шовінізму й централізму, що є провідними лініями ЦК КПСС.

Але ще ясніше написала московська «Літературна газета». Редакційна стаття її — «Богатство украинской литературы. С творческих обсуждений в Союзе писателей ССР» — починається такими виразними словами:

«Свято й іспит... Ці слова промайнули в багатьох статтях, що були присвячені Декаді української літератури та мистецтва, а також у багатьох виступах її учасників».²²⁾

Як бачимо, тут вже говориться навіть не про звіт, а просто — про іспит. І підкреслюється, що саме про іспит згадувалося й у багатьох інших статтях та усних виступах.

Який же іспит мусили здавати культурні діячі України в Москві? І чому? Ясно, що йдеться тут про політичний іспит, або, висловлюючися терміном із царських часів — іспит вірнопідданчий. Це була чергова перевірка благонадійності українців. А разом з тим це була й чергова демонстрація «щасливого співіснування», потрібна для доказу «клеветникам Росії», що в ССР ніякого, мовляв, колоніалізму немає. Цим і пояснюється, чому Декада почалася й закінчилася оголошенням у центральному органі партії двох віршів Павла Тичини. Зміст їх мав правити за символічні декларації вірнопідданства від імені прибулих на Декаду в Москву з України сотень, чи навіть тисяч українців. Ці вірші не були якимсь випадком. Їх заплановано організаторами Декади заздалегідь. А плян проведення Декади та програму її детально обговорено, прокореговано й затверджені в ЦК КПСС. Інакше ця Декада в ССР не могла б відбутися.

Далі у тій же статті ми читаємо:

«Від останньої української Декади минуло 9 років... На теперішнє обговорення Спілка письменників України поставила понад 200 творів. Пригадаємо тут інше число: в дні передугої української Декади обговорювалося 69 книг... Обговорення української літератури набуло дійсно всесоюзного характеру. У ньому взяла участь велика група письменників Москви, Ленінграду, Горького і багатьох братських республік. Близько 300 літераторів готовалося до обговорення, а виступало — 115».

З цього бачимо, що розмах був великий. Під обговорення (фактично — під політичну партійну перевірку) намічено було понад 200 різних творів, утroe більшу кількість, ніж у передугої Декаду, а в число оцінювачів (чи контрольорів та екзаменаторів) зголосилося близько 300 осіб москвичів, ленінградців, горьківців тощо. При чому, ці оцінювачі, як можна зрозуміти із статті, ливилися, перш за все, за тим, чи зуміли і як зуміли українські письменники сказати щось нове «про світле й романтичне» в більшовицькому житті. Чи упоралися вони із завданням «про створення позитивних героїв» відповідно до партійних вимог. Чи зуміли і як зуміли «розробити революційну проблематику» тощо. Одно слово, увесь перегляд відбувався під кутом зору партійних вимог і потреб.

У цій статті ми знаходимо, між іншим, незвичайно прикметне признання. Редакція пише:

«Можливо, що в минулому цього було б досить, але сьогодні обговорення вже не можуть мати прикмети однобічної розмови,

²²⁾ Літерат. газета, Москва, ч. 140 за 24. XI. 60.

при якій «гості» вислуховують порад та думок столичних літераторів, хоча які б вартісні вони не були самі по собі. Потрібні такі нові форми обговорення, які сприяли б глибшому освоєнню всього досвіду національної літератури, того вкладу, що його вносить вона в загальний розвиток советської літератури».

Ментори й наглядачі, яким дано від партійного проводу завдання пильно стежити за українською літературою, не допускати в ній до жодних національних особливостей, окрім мови, до жодного національного «збачення» і всевладно спрямовувати її у відповідне російське імперське річище, — розгубилися.

«Обговорення переконливо виявило, як виросла українська проза, яка велика тематична й стилістична різнобарвність творчости українських письменників.

Але чи пощастило на обговоренні до кінця усвідомити все це багатство багатожанрової й багатотематичної прози? Ні...

Велика численність книг... розрізнений підхід до окремих творів... обмеженість часу для виступів (15 хвилин) ... надавало декотрим з них рецензійної прикметності»...²⁹⁾

Проте, якщо призначенні ментори й наглядачі часто-густо в конкретних випадках розгублювалися, бо прибулі на іспит «учні» здебільшого виявилися «сами з вусами», як каже прислів'я, то все ж політична настанова проводу партії, скоплена Тичиною у двох його віршах, прозвучала на декаді цілком ясно, голосно й переконливо. Суть її така: є тільки велика едина Росія, що виступає тепер під маркою ССР. Вільної ж, незалежної й суворої України в реальній дійсності, мовляв, «не було, немає і бути не може!» Отже:

Можете надягнати собі вишиваних сорочок та широких штанів і на сцені танцювати свого українського гопака. Бажаємо вам у цьому якнайбільшого успіху. Ось, наприклад, Афонечкін (чи не символічно це?) від імені провідників бригади комуністичної праці надіслав з Донбасу до Танцювального колективу шахти «Кочегарка» таку доброзичливу телеграму (на адресу Штабу української Декади в Москві):

«Бажаємо бути на висоті і далі, нести в маси народне мистецтво по-шахтарськи».³⁰⁾

Щоправда, тут важко зрозуміти, чи Афонечкін висловив щире побажання, чи просто вирішив поглузувати з танцюристів. Але формально він все ж таки бажає — «бути на висоті».

«Можете дома, в хаті, і навіть прилюдно на сцені розмовляти по-українському, особливо ж — коли треба славити рідну партію. Не рекомендується тільки розмовляти українською мовою в урядових установах України. Не рекомендується читати українською мовою лекцій по вищих школах, писати наукових творів тощо. Взагалі не рекомендується зловживати цим дозволом.

Можете прилюдно і навіть з надхненням співати пісню Муратделі «Україна й Росія» або слухати у себе дома тих українсь-

²⁹⁾ Літ газета, Москва, ч. 140 за 24. XI. 60.

³⁰⁾ Робітнича газета, Київ, ч. 274 за 23. XI. 60, ст. 1.

ких пісень, що їх записує на грамплатівки «Апрелевський завод» у Москві, якщо зумісте, звичайно, дістати їх. Але не рекомендується співати тих пісень, що їх у тих записах немає, як от, скажімо, пісні «Та вже літ із двісті, як козак в неволі, понад Дніпром ходить, викликає долю». Не рекомендується також співати й Шевченкового «Світе тихий, краю милий, моя Україно! За що тебе сплюндровано, за що, мамо, гинеш?» (Із вилученої з «Кобзаря» «Розритої могили»). Бо якщо за співання їх за царських часів можна було потрапити лише до категорії «підозрілих щодо благонадійності», то тепер потрапите за такий спів туди, «де козам роги правлять».

Можете, нарешті, писати твори в стилі надрукованих у «Правді» Тичинних віршів і — тільки. Оце вам і все «самовизначення» і вся «суверенність», що їх так мудро записано до сталінської конституції.

Далі цієї межі — ні кроку! Не наважуйтесь писати навіть чогось подібного до Сосюриного «Любіть Україну», бо це теж буде — «буржуазний націоналізм», за який «на священній землі» «вільного» ССР неросіян по головці не голублять.

Ta все це не нове. A ми все ж віrimo, що сила життя непереможна. Тож всякому колоніялізмові, а в тому числі й новітньому кремлівському, таки надійде остання хвилина. Вільним стане й український народ. Ale для прискорення тої хвилини всі ми мусимо неустанно й самовіддано («поки живий ще стогне брат») працювати в цьому напрямку. Ми мусимо руйнувати стіни в'язниці, що душать наш народ.

«Лупайте ж цю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас!...
Bo вам призначено скалу оцю розбитъ.»

10. ПІ. 1961.

I. Л-н.

ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС ТА ПОЛІТИКА РУСИФІКАЦІЇ І КОЛОНОНІАЛІЗМУ

I.

У всіх індустріальних країнах світу відбувається далі своєрідна технічна революція. Розвиток механізації та автоматизації спричинюється не лише до значного збільшення продукції, але рівночасно викликає соціальні ускладнення: звільнення з праці значну кількість робітників, яких заступила машина.

Вільні профспілки, що стоять на сторожі інтересів працюючих, висувають нові вимоги до працедавців і держави: забезпечити працею людей, що стали безробітними наслідком технічного поступу. Таким чином на Заході проблема автоматизації тісно

в'яжеться з рівночасними заходами для творення нових ділянок праці. Цього досягають шляхом поширювання існуючих підприємств і творення нових. Дальший розвиток механізації і автоматизації вимагає перекваліфікації великої маси робітників і службовців, щоб вони могли застосувати свої сили в нових умовах технічного прогресу. Звичайно на це дають потрібні кошти підприємства для цих своїх робітників, що стратили працю наслідком автоматизації. Також і держава із свого бюджету допомагає безробітним набути потрібні нові кваліфікації. Недавно Європейська Економічна Спільнота, до якої входять шість західних держав, створила спеціальний фонд для перевищкулу робітників.

Відома річ, що в індустриальних країнах Заходу технічний прогрес значно випередив промисловість ССРС та його сателітів. Та проте автоматизація в західних країнах не викликала якихось соціальних потрясень. Деяке збільшення безробіття в ЗДА — це тимчасове явище. Новий уряд Кеннеді ужив низку заходів для ліквідації безробіття. А в таких країнах, як Великобританія, Франція, Німецька Федерацівна Республіка, Швейцарія, Австрія, Скандинавські країни безробіття майже немає. Щоб орієнтуватися в оцінці безробіття, треба мати на увазі, що в демократичних державах немає примусу праці. Там за найкращої господарської кон'юнктури в списках урядів праці постійно фігуруватиме якесь число безробітних, що шукають праці. Це вважають за нормальнє явище, якщо ці безробітні становлять не більше, ніж 2 до 3-х відсотків числа всіх працюючих в даній країні.

Демократичні країни не бояться свого технічного прогресу. Їхнє населення спокійне за свою долю. Воно впевнене в тому, що навіть за найвищого розвитку техніки й автоматизації праця і добрі бути забезпечені для усієї людності.

П.

Зовсім іншу політику провадить КПСС. В Советському Союзі індустриалізація ще досі далеко позаду технічного поступу й автоматизації виробничих процесів у демократичних країнах Заходу. Советська пропаганда не тримає кроку з дійсним розвитком свого господарства. За даними самої советської преси, що в 1960-ому році в промисловості ССРС 47 відсотків робітників виконували ручну працю. У сільському господарстві, немов на перекір казенній пропаганді про так звану найпередовішу техніку, ще більший відсоток хліборобів працює ручно. Це знаємо з численних голосів советської преси під час жнів, збирання картоплі, буряків тощо. В українській будівельній промисловості понад 70% робітників працює ручно.

Але цей стан не може довго тривати. Комуністичні господарники вживають усіх можливих зусиль, щоб таки механізувати роботу в підприємствах у містах і селах. З поступом механізації виробничих процесів чимало робітників і селян залишиється без праці. Комуністичні пляновики передбачають, що до кінця 1965 року в Україні скоротять кількість робітників у вугільній, металургійній, цукровій, торфовій промисловості разом коло чверть мільйона. З поступом механізації в сільському господарстві, в першу чергу у тваринництві збираються звільнити з праці до 1963-го року, як це заповів заступник голови ради міністрів Української СРСР — Сенін, коло 900 тисяч людей. Як бачимо, компартія плянує в найближчому часі скоротити робочі сили в Україні понад мільйон осіб. Подібні процеси скорочування кількості робочих рук відбуватимуться у всіх європейських частинах ССР.

Коли судити по дотеперішніх заходах советського керівництва в напрямі забезпечення праці людям, що їх витіснюють машини, то майбутність безробітних стає дуже непевною. В Сов. Союзі механізація і автоматизація не йде в парі з **рівночасними заходами** для творення нових ділянок праці шляхом розбудови існуючих підприємств і будови нових та рівночасної перекваліфікації всіх тих робітників і службовців, які не підготовані до нових вимог технічного прогресу. Ось тут і зразу вилазить антинародний характер комуністичного режиму!

В советській системі людина завжди на останньому місці. Комуністи приспішують автоматизацію, але рівночасно не роблять потрібних заходів, щоб зараз же забезпечити працею людей, що їх заступила машина. З поступом автоматизації далі збільшуватиметься кількість безробітних. Це діється не лише наслідком нездарності чи недбалства комуністичних господарників, але також за певним пляном. КПСС вирішила створити великі резерви безробітних, щоб їх переселяти з європейської частини до східніх районів ССР.

Примусове переселення людности у східні сибірські простори КПСС проводить від самих початків своєї диктатури. Коли не було жодної механізації, Москва заселявала сибірські пустелі мільйонами депортованих селян, робітників і інтелігентів, що їх заганяли до таборів невільницької праці. Згодом, коли по смерті Сталіна терор де facto послаб, Кремль організував примусове виселювання на схід під облудною маскою так званої «добровільності». Між тими примусовими «добровольцями» найбільше молоді з неросійських республік, в тому числі з України.

Це переселювання відбувається не з економічних, чи соціальних мотивів, чи, наприклад, з причин безробіття. Ні! Це переміщування людей кремлівські великорадянські проводять

з політичних мотивів: щоб колонізувати східні простори між Уралом і Тихим океаном і забезпечити їх від евентуальної китайської експансії. Ці сибірські простори не були й не є російською національною територією. Вони дісталися під панування Москви шляхом воєнних підбоїв. Колонізація Сибіру має ще інше завдання: позбавити тубильне населення самобутнього національного розвитку. Так, наприклад, така нібито «суверена республіка», як Казахстан, наслідком колоніальної політики КПСС, нині вже втратила свою національну казахську більшість. За останнім переписом людності з 59-го року саміх казахів лишилося у своїй батьківщині всього 29,6%.

Московські колонізатори заселяють східні простори не самими росіянами, але здебільшого виселенцями з неросійських республік: українцями, білорусами, балтійцями та іншими. Переселені неросійські народи до східніх колоній советської імперії Москва позбавила їхніх національних шкіл і всього національно-культурного обслуговування. Ці неросійські переселенці за суджені на безоглядну русифікацію.

Рівночасно з виселюванням тубильної людності з їхньої батьківщини Москва переселює туди росіян та інші зрусифіковані елементи. Ця колонізаційна політика Кремлю вже нині може похвалитися значними успіхами. Наприклад, в Україні 1926-го року було росіян 9,2%, а перепис населення з 59-го року виявив зрост росіян в Україні до 17,7%, тобто кількість росіян майже подвоїлася. Колонізацію і русифікацію України Москва проводить надзвичайно швидким темпом. Наприклад, до так званого «визволення» Західніх земель України в цих областях не було росіян. Тепер вони масово напливають туди на місце виселених українців і приносять з собою безоглядну русифікацію країни. Для прикладу вистачить згадати західно-українське місто Станиславів, в якому перед війною не було ніодного росіянина. А в 1960-му році в цьому ж Станиславові на всіх 12 середніх шкіл було аж 10 з російською викладовою мовою...

Вивозячи українців за межі України, а ввозячи туди росіян, Москва намагається опанувати в першу чергу міста України. В цих українських містах російський елемент займає командні становища в найважливіших ділянках політичного, економічного і культурного життя.

Такою то у практиці виявляється славетна Ленінська національна політика. Вона ставить собі за остаточну мету «злиття націй», яке Ленін розумів як безоглядну русифікацію всіх неросійських народів. На підставі дотеперішнього досвіду ленінську фразу про національну політику, яка мала б бути «національна формою, соціалістична змістом», російські імперіялісти в практиці інтрепетують: «національна формою і російська змістом»!

Ленінську політику злиття націй сучасні ленінські послідовники застосовують лише до всіх неросійських народів. Росіян, що ними колонізують неросійські т.зв. «суверенні» республіки, КПСС зовсім не думає зливати з тубильним населенням. Вона не хоче, щоб росіяни засвоювали мову і культуру автохтонів. До росіян КПСС застосовує не ленінську національну політику, а національну політику австрійських соціалдемократів Отто Бавера і Карла Реннера, тобто політику проти будь-якої денационалізації. За теорією цих австрійських теоретиків члени кожної нації, навіть найменшої, без огляду на те, де вони живуть, на своїй, чи чужій території, мусять мати гарантовані законодавством права користуватися своєю національною культурою, своєю рідною мовою, тобто бути забезпеченими проти будь-якого винародовлення. В Сов. Союзі росіяни, що живуть у неросійських областях і республіках, не обов'язані вивчати мову тубильців. Вони мають усюди забезпечене російське культурне обслуговування так, як і в самій Росії.

Так у практиці виглядає советська «рівноправність» народів, так виглядає в дійсності прославлена ленінська національна політика!

III.

Тепер Москва посилила намагання депортувати неросійські народи на східні простори советської імперії. Цим разом вона це проводить під претекстом автоматизації, яка нібито спричинює масове безробіття в європейській частині Сов. Союзу. Державний Комітет для справ праці при Раді Міністрів СССР запланував уже в найближчому часі переселити на Сибір коло двох мільйонів людей. Це має статися шляхом нібито «добровільного» вербування.

Неправда: ці переселювання здебільшого не будуть добровільні! Як раніш, так і цим разом Кремль застосовуватиме примус. Зокрема серед неросійських народів КПСС не знайде багато добровольців. Не треба бути аж т.зв. «буржуазним націоналістом», щоб добровільно покидати, наприклад, соняшну Україну та замінити її на сибірські пустелі зі страшним континентальним кліматом, йти між чужих людей, жити в бруді під шатрами, чи у вагончиках і часто терпіти холод і голод. Тільки примусом і штучно створеним безробіттям в європ. частині СССР КПСС вивозить людей на східні пустелі. Партія має на це засоби. Вона ж тепер є монопольним власником всіх засобів продукції і єдиним працедавцем на всіх просторах советської імперії. Вона виповідає працю людині, наприклад, в Україні і каже їй переселитися до Сибіру. Від цього безправства і сваволі диктаторської партії не легко боронитися, бо ця ж партія є і державним урядом і законодатною владою, прокурором і суддею — всім рівночасно! А все ж люди противляться.

В Україні знає кожна дитина, як на практиці виглядає оця «добривільність» переселювання людей. Лише деякі непоінформовані, або безмежно наївні одиниці поза кордонами ССР вірять ще, що переселювання і переміщування народів у советській імперії відбуваються добровільно!

Дальшою неправдою КПСС — це її твердження, що переселювання з європейської частини у східні райони ССР є необхідне, як засіб боротьби проти безробіття, що нібито постає наслідком технічного прогресу й автоматизації. В європейських частинах Сов. Союзу, навіть і за найвищого розвитку механізації та автоматизації знайдеться праця для всіх людей, якщо кремлівські централісти зречуться своїх планів примусової колонізації східних просторів советської імперії. Візьмімо приклад з маленької Швайцарії. В цій індустріальній країні з населенням коло 5 мільйонів механізація і автоматизація не викликала жодного безробіття. Навпаки, кількість робітників у самій тільки промисловості зросла останньо до 667 тисяч, а кількість фабрик збільшилася до 12 630 підприємств. Крім того Швайцарія дала ще працю сотням тисяч чужоземних робітників. А треба знати, що добробут Швайцарії узалежнений головним чином від експорту своїх виробів. Вона не має своєї власної сировини, все мусить спроваджувати із-за кордону. Єдина власна сировина швайцарців це, як вони самі кажуть, їхня **свобода!**

Так само й Західня Німеччина з її 54 мільйонами населення на обмеженому просторі величиною коло 250 тисяч квадратових кілометрів не просить жодних сусідів, щоб її дозволили переселяти надмір своєї людності. Технічний поступ і автоматизація не викликають безробіття в цій густо заселеній країні. До Західної Німеччини спровадили тепер коло пів мільйона чужоземних робітників.

А що ж казати, наприклад, про Україну з її родючим чорноземом і величезними запасами індустріальної сировини? Чи має вона лякатися механізації та автоматизації? Ні! Україна може прогодувати не 40 мільйонів людей, а й 150 мільйонів населення. Для того вона не потребує нічого більше, як тільки свободи, визволення українського народу від колоніяльної залежності від Москви!

Проти колоніяльної політики КПСС, зокрема проти насильного виселювання української людності з України до східних колоній Сов. Союзу українська еміграція мусить постійно протестувати перед міжнародними чинниками, щоб про це знову культурний світ, а передусім, щоб це зналі всі люди в советській тюрмі народів. Українська еміграція мусить усіми доступними її засобами морально підтримувати трудящих України в їхній боротьбі проти виселювання їх з Рідного Краю.

НАШІ ЗАВВАГИ

Молодь і дискусія

Часопис «Нью Йорк Гералд Трібюн» від 27 березня 1961 р. приніс звіт із товариської дискусії (т. зв. сімпозіон), яка відбулася з почину того ж часопису в дні 24 березня 1961 р. в Нью Йорку. Учасниками дискусії була молодь обох полів, у віці від 16-18 років, з різних країн світу, яка добре опанувала англійську мову та яку дуже старанно дібрано в їх рідних країнах. Предметом дискусії на сімпозіоні було кілька тем, але найцікавішою була тема: «В що слід вірити»

Тільки для прикладу подамо декілька фрагментів цієї дискусії. Представник Ісландії сказав: Чи варто є в щонебудь вірити? Я думаю, що далеко краще є — сумніватися. Я сумніваюся майже у всьому. Я думаю, що безкритична віра може бути дуже небезпечна. Вона може нас позбавити оригінальності думки, об'єктивності, засвоєння нових ідей, довести до фанатизму, обмежності в думанні та до пересудів. Японка знова сказала: В Азії, де традиція є дуже глибока, ми мусимо сумніватися у всьому. Традиція стоїть на перешкоді модерному розвиткові Азії. Після останньої війни ми почали сумніватися у всьому у владі, в суспільному ладу та в давніх звичаях. Вони довели до війни і нашої поразки. Ми не віримо в те, що кажуть стари. Ми не віримо навіть в Бога. На це завважив представник Пакістану таке: Він не думає, що у всім треба сумніватися. Не треба мішати сумніву з критичною вірою. Я вірю, наприклад, в ідею демократії. У відповідь на це сказав Ісланденъ: Якщо людина некритично буде вірити в демократію — то в який спосіб можна поліпшити демократичну форму правління. Інший представник Пакістану відповів попередникові, що він є певний, що демократія є відповіддю на всі проблеми світа, тільки вона мусить бути гнучкою. Представники Полудневої Африки і Злученої Арабської Республіки вказували на недомагання демократії в їх країнах. Представник Данії заявив: Демократія це щось більше ніж форма правління. Вона є шляхом життя, вона є різнобарвна і повна життя. Нарід сам мусить її розвивати. Він мусить бути вільним, щоб міг це робити. Представник Ізраїля сказав: Віра і надія йдуть в парі. Людина не може жити без надії. Вона є безнадійна без власної віри ...

Ось декілька фрагментів із цієї дискусії вибраних представників світової молоді. Неможливо нам передати повний зміст цілої дискусії. Хочемо тут завважити, що ми не погоджуємося із нігілізмом Японки, але цілком поділяємо погляди і думки Данци і представника Ізраїля. Для нас були би цікаві психологі-

гічні і соціологічні основи нігілізму Японки. Зовсім правильно завважив представник Пакістану, що не треба змішувати сумніву з критичною вірою.

Коли ми слідимо за отсєю дискусією світової молоді, приходить нам на думку, що наша студіюча молодь повинна за прикладом молоді других країн та за прикладом нашої старокраєвої студентської молоді з давніх часів — переводити постійно свої дискусійні вечори. В зв'язку з гострим конфліктом суперечних ідей і духових цінностей, що в сучасній всебічній кризі людства ворушать передові уми усіх народів — ми мусимо йти з духом часу і пильно слідкувати за розв'язкою світових проблем та питань нашого українського життя.

Події в світі міняються, як в калейдоскопі, а ми тупцюємо на місці і не бачимо якоїсь свіжої, животворчої думки, яка захоплювала б молдь.

Чи не слід би нашій молоді глибоко застановитися над тим. Треба тямити, що кристалізація ідей і їх проба — є вислідом живої умової праці, критичної думки і широкої, вільної дискусії.

Ми бачимо вже із пресових нотаток живі пробліски шукання у нашої молоді поза рідним краєм — нових духових цінностей, ідей. Ці пробліски нуртують мабуть вже глибоко в рядах нашої молоді, але наша небагата преса їх не виявляє. Здоровий скептицизм і жива критична думка вже ворувається серед нашої молоді, як реакція на цю затхлу атмосферу, що її витворили політиками і псевдонауковці в нашему житті. Вже відбуваються цікаві дискусії серед нашої молоді на злободенні теми. Очевидно, ці всі шукання зміни цінностей і ідей — ще далеко не оформлені остаточно і невикристалізовані. Треба ствердити, що в тім шуканні нових ідей дуже мало помогає молоді старша генерація, яка тільки боронить свої старі позиції, забиваючи про епохальні зміни у світовій історії. З другого боку, молодь не може — за прикладом Японки — ігнорувати і засуджувати конструктивне значення традиції і авторитету.

Г. Лукашенко

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ФРАНЦІЇ

Франція від початку Великої Революції 1789 р. пережила багато криз. Велику Революцію «довершував» перший консул, а потім імператор французів Наполеон Бонапарт. Після поразки Наполеона у війнах з цілою Европою вернулася з допомогою переможців стара династія Бурбонів на трон Франції, але в 1815 р. висланий на острів Ельбу Наполеон вернувся у Францію, прогнав Бурбонів і володів протягом 100 днів у Франції. Нова поразка Наполеона під Ватерло в Бельгії вернула Бурбонську династію знов до Парижа. Минуло 15 років, і в Парижі вибухло повстання проти Бурбонів: це була Липнева революція 1830 р., що скинула Бурбонів і передала владу «буржуазному королеві» із бічної Орлеанської лінії королівського дому — Люї Пилипові. Але і цей король недовго вдергався на троні Франції, бо вже в лютому 1848 р. повстання в Парижі перемогло, і у Франції проголошено республіку. На чолі республіки поставлено вибраного всенароднім голосуванням Люї Бонапарта, що приходився племінником Наполеонові I. Цей президент, спираючись на велику популярність свого дядька Наполеона Бонапарта, зробив державний переворот у 1852 р. і дав себе проголосити імператором французів з титулом Наполеона III (Син імператора Наполеона I, на ім'я Наполеон, після поразки свого батька в 1815 р. помер у молодому віці в Австрії. Однак його визнавали бонапартисти імператором з титулом Наполеон II). Імператор Наполеон III зазнав воєнної поразки у війні з Прусією та іншими німецькими державами в 1870 році, і це привело до ліквідації монархії у Франції. В бурі громадянської війни народилася «Третя республіка» Франція, при чім парламент прийняв республіканську форму тільки одним голосом більшості. Третю республіку врятувало суперництво між різними групами монархістів: бурбонівцями, орлеаністами і бонапартистами. Мавши кількох претендентів на трон Франції, монархісти не могли дійти між собою до згоди і мусіли миритися з республіканським режимом. Третя республіка була державною формою Франції 70 років (1870-1940), хоч і за Третією республікою були спроби накинути народові диктаторську владу (генерал Булянже).

Катастрофа Франції в війні проти Німеччини в 1940 році була тяжким іспитом для цієї країни. Згідно з тодішньою «моддою» у Франції створилася орієнтація на «вождівство». За поразку в війні противники демократії обвинувачували республіканський устрій. Тому скасовано назву «Французька Республіка», а прийнято нову назву для Франції «Французька Держава». Владу доручено старому маршалові Петенові. Уряд

«Французької Держави» мав столицю в місті Віші, бо Париж знаходився в зоні німецької окупації. Багато французів увірвало в остаточну перемогу Німеччини в війні, і уряд Петена шукав способу «коекзистенції» з Гітлером. Однак знайшлися у Франції більш далекозорі люди, що не хотіли миритися з поневоленням Франції, яку маршал Петен зробив «сателітом» для імперіалістичної Німеччини. На чолі цих «бунтарів» став офіцер французької армії Шарль Де Голль. Він покинув службу в армії і виємігрував до Лондону, де почав організацію французьких сил спротиву окупантів і його «коляборантам». Де Голль у своїх близкуче написаних споминах про події II Світової Війни оповідає про надзвичайні труднощі його політики: адже і союзники Франції — Англія і Америка — після катастрофи Франції в війні 1940 р. трактували Францію як «бувшу великоодержаву». Після поразки Німеччини в війні, відновився у Франції республіканський режим («Четверта Республіка»), і головою уряду був до 1946 р. Де Голль. Він розійшовся в поглядах на завдання політики Франції з партіями, що творили більшість у парламенті, зрікся прем'єрства і оселився на провінції, де писав свої спомини.

В добі «Четвертої Республіки» Франція вела неуспішні колоніальні війни. В Індо-Китаї французи мусіли погодитися з тим, що населення цієї території дістало незалежність, при чим провінцію Віет Нам розділено на дві зони: комуністичну і некомуністичну. Ще не закінчилася війна в Індо-Китаї, як 1954 р. вибухло повстання арабів у французькій колонії Альжирі, в Північній Африці. Альжир був окупований французьким військом 1829 р. за влади Бурбонів, і побережжя цієї країни було колонізоване від того часу виходцями із Франції та Італії. Тепер в Альжирі є коло мільйона французів на 9 мільйонів мусульманського населення Альжиру. Перед повстанням в Альжирі була можливість задовольнити домаганням арабських патріотів місцевою автономією. Але у Франції і серед французів в Альжирі був популярний клич: «Французький Альжир»! Це не спинило в Альжирі руху за незалежність. Адже французький уряд визнав незалежність двох арабських держав — Тунісу та Марокка, і альжирці казали собі: чим ми гірші? Альжирські повстанці спиралися на моральну і матеріальну поміч усіх арабів в Азії та в Африці і на симпатії всіх країн, що були раніше колоніями європейських держав. Звичайно, також Москва й Пекін і Югославія дали поміч альжирським повстанцям, бо, як відомо, комуністи готові помагати «всім пригнобленим і бідним» у цілому світі, тільки в своїх державах нещадно гноблять кожну думку про національну незалежність. Уряд Четвертої Республіки шукав способу замирення з альжирськими повстанцями, але кожну спробу в цьому напрямі зривали фран-

цузькі націоналісти, вимагаючи безоглядного задушення повстання в Альжирі. Однак це не вдавалося, хоч Франція має в Альжирі коло 400.000 добірного війська, взявші частину своєї армії з європейського континенту. Найголосніше проти переговорів з повстанцями і уступок альжирським патріотам виступали офіцери французької армії в Альжирі та французи-меншанці Альжиру, називаючи політику замирення з арабами «зрадою». Командири французької армії в Альжирі та французи-колоністи загрожували паризькому урядові, що вони відділяться від Франції або силою «зроблять порядок» у Франції, поставивши в Парижі «патріотичний уряд». Таким чином, колоніальна війна в Альжирі загрожувала катастрофою для демократичного ладу в самій Франції. Це особливо виявилося в подіях травня 1958 р., коли французьке військо й населення в Альжирі загрозило послати парашутистів на Париж, з вимогою скинути парламентський уряд і створити «сильну владу», здібну забезпечити «французький Альжир».

В той момент кризи, що віщувала громадянську війну, очі французів обернулися до Де Голля. Всі сподівалися, що він виведе країну із тяжкого положення. Французи в Альжирі вірили, що Де Голль поведе енергійну війну з повстанцями і забезпечить цю колонію для Франції; демократи у Франції вірили, що Де Голь, з його авторитетом, знайде шляхи для закінчення війни в Альжирі і врятує демократичний режим у Франції. Були поширені голоси, що Де Голль використає кризу для забезпечення диктаторської влади для себе, що він задушить свободу Франції. Провідники Французької Соціалістичної Партії на чолі з Гі Молле уважали, що Де Голль не захоче грati ролю диктатора-тирана, і підтримали генерала в його політиці «остільки — оскільки». Де Голль домагався зміни конституції Франції і, діставши більшість у парламенті, створив конституцію «П'ятої Республіки» з широкими правами для себе, як президента. Його заклики до альжирських повстанців, як до «хоробрих», і слова про «альжирський Альжир» глибоко розчарували французьких колоністів в Альжирі і багатьох старшин і вояків в армії, бо вони сподівалися від Де Голля зовсім іншого: задушення повстання в Альжирі і «французького Альжиру», як нероздільної провінції Франції. Треба однак пам'ятати, що Де Голль — це не звичайний «генерал-рубака», а політик високого рівня. Де Голль добре розуміє, що війна в Альжирі вимагає від Франції великих жертв кров'ю і майном, що ця війна підриває довір'я до Франції в світі, між її союзниками — Англією, Америкою та іншими, що ця війна поставила проти Франції народи Азії та Африки, і що цю війну використовує цілий комуністичний світ проти вільних країн: адже Китай і Москва визнали вождів альжирського повстання, що перебувають у Тунісі, як

уряд Альжиру, і Пекін запропонував альжирцям послати в Альжир своїх «добровольців» у війні проти Франції. Чи хотів би Де Голль, щоб Альжир став другою Кореєю? Ось чому Де Голль взявся до ліквідації війни в Альжирі, не вважаючи на «патріотичні» фрази французьких правих елементів про «французький Альжир». Наміри Де Голля зустріли спротив серед французького війська і населення Альжиру, і це виявилося в повстанні в Альжирі в січні 1960 року. Між ініціаторами повстання був ген. Салян, який стояв на чолі бунту в травні 1958 р., що привів Де Голля до влади в Парижі. Щоб мати виразну волю Франції щодо політики в Альжирі, уряд Де Голля зорганізував всенародне голосування в січні 1961 р. Величезна більшість французів висловилася за політику Де Голля. З того часу французький уряд вступив у попередні переговори з представниками альжирського «Фронту Національного Визволення», і вже в квітні мали початися офіційні переговори між Францією і провідниками Альжирського повстанського руху в місті Евіяні над Женевським озером.

Очевидно, ціллю французького уряду в цих переговорах є визнання незалежності Альжиру на певних умовах, що забезпечувало б життя і свободу французів в Альжирі та політичну й економічну співпрацю між Францією і Альжиром. Де Голль показав себе найбільшим «ліквідатором» французької колоніальної імперії, бо від 1958 р. його уряд визнав незалежність десятка французьких колоній в Африці, включно з Мадагаскаром і Гвінеєю. Слід зазначити, що цей «брітанський метод» вирішення колоніальних проблем дав Франції великий політичний кредит у бувших її колоніях. І ось 22 квітня група генералів в Альжирі, спираючись в першу чергу на сили «Чужинецького Легіону» та на парашутистів, проголосила себе владою в Альжирі і загрозила, що пошле військо на Париж, щоб зліквідувати «П'яту Республіку». На цей виступ відповів уряд Франції заликом до людности і до війська — не слухати ворохобників і стати в обороні закону й порядку. Де Голль у промові до французів 23 квітня показав ту безодню, в яку могла б упасти Франція, коли б здійснилися пляни бунтарів:

«Х почин може вести тільки до національної катастрофи. Могутні зусилля до відбудови, що були початі 18 червня 1940 р. (це день, коли Де Голль уперше говорив із Лондону до окупованої німцями Франції. Г. Л.) і потім продовжені, поки, не вважаючи на все, здобуто перемогу, забезпечені незалежність, і відновлено республіку, ці зусилля, відновлені тому три роки, щоб наново зорганізувати державу, створити національну єдність, збільшити нашу силу, знов зайняти наше місце в світі, продовжити нашу діяльність за морем через необхідну деколонізацію — все це знаходиться в небезпеці руїни, напередодні

успіху, через ганебну і безглазду авантюру в Альжирі. Державну владу поставлено на глум, націю зневажено, нашу силу ослаблено, пошану до нас у світі знижено, нашу ролю й наше місце в Африці скомпромітовано. І хто це зробив? На жаль, на жаль, на жаль, це зробили ті, що їх повинність, честь і основа буття були призначені на те, щоб служити і виконувати накази».

З усього видно, що бунт «четирьох генералів» в Альжирі проти П'ятої Республіки був для уряду Де Голля повною несподіванкою. В цьому вина апарату — цивільного й військового, — в якому є елементи, що держали руку бунтарів. Є у Франції і особливо в Альжирі немало таких, що вірять у можливість задушити повстання в Альжирі методами фашизму, а для цього хотіли б завести в Парижі режим диктатури фашістівського типу. Такі настрої особливо сильні в рядах Чужинецького Легіону в Альжирі, де зібралося всяке інтернаціональне шумошиння, що не може знайти собі місця в нормальному житті своїх країн і готове помагати кожній авантюрі «вождів». Слід згадати, що в Чужинецькому Легіоні є немало бувших німецьких СС, яким подаровано їх злочини, аби вони воювали проти альжирських повстанців. Чи ці елементи можуть бути підпорою демократичного правопорядку?

Провідники бунту в Альжирі плянували послати на Париж паразитів і захопити владу в столиці Франції: це був би летунський «похід на Рим», за прикладом Муссоліні в 1922 році. Однак налет на Париж не був здійснений. Бунтарі-генерали довідалися про настрій народних мас у Франції, ворожий до повстанської авантюри в Альжирі, зокрема про рішучу реакцію робітничих мас, організованих у професійних спілках Франції: соціалістичних, католицьких і комуністичних. Одногодинний страйк протесту 10 мільйонів французьких робітників проти альжирського бунту показав, що бунтарі зустрінуть у Франції спротив своєму замахові на свободу Франції. Цікаво, що в цім випадку комуністи не пішли разом з фашистами, як це робили німецькі комуністи перед приходом Гітлера до влади, і фактично пішли за Де Голлем, якого, очевидно, вважають за «менше зла». Отже історія декого навчила... Однак не треба собі робити ілюзій щодо політики французьких комуністів: вони лішаються служняним знаряддям Москви, і вони можуть змінити свою тактику на кожний «ків» Хрущова. Можна з певністю сказати: коли б у Франції запанувала комуністична партія, то від її «антиколоніялізму» на другий день не лишилося б і сліду: альжирських повстанців французька компартія проголосила б за «буржуазних націоналістів» і, з допомогою альжирських комуністів, вождь французьких комуністів Моріс Торез повів би французьку «червону армію» на завоювання Альжиру і су-

сідніх арабських країн. Бо клич «єдина неділіма Франція» знайшов би відгук не тільки між комуністами, але й між теперішніми бунтарями-генералами й парашутистами, що хочуть зберегти французьку колоніяльну імперію.

Слова із промови Де Голля до народу Франції 23 квітня можна з користю приложить і до не так далеких подій нашого минулого. Це засуд усякої «отаманщини», що роз'їдала Українську Народню Республіку в 1918–1920 рр. Це ж генерал П. Скоропадський, спираючись на чужі сили, учинив бунт проти Української Народної Республіки 29 квітня 1918 р. і кинув український народ у руїну й згубу. Цим шляхом пішли інші «політичні отамани», як Григорій, що піддалися наказом Москви після перемоги Української Народної Республіки над російською білою гвардією Скоропадського. Спільник польської провокації отаман Оскілко учинив бунт проти законного уряду Української Народної Республіки в Рівному 29 квітня 1919 р. і цим довів до відступу армії УНР, що тоді наблизялася до Києва. Нарешті в травні 1919 р., підмовлений недобитками гетьманців і спровокований комуністичною агентурою от. Болбочан «спробував щастя», оголосивши переворот у Прокурорії проти уряду УНР. Визначну роль в цьому перевороті грав агент Москви Гавришко, що умів пролісти в державну інспектуру армії УНР. Цікаво, що в бунті Оскілка 29 квітня 1919 р. взяв участь Євген Архипенко, якого Оскілко призначив своїм «прем'єром». Про це читач може знайти факти в споминах Ісаака Мазепи: «Україна в огні й бурі революції».

Армія не сміє вести своєї політики: це право належить урядові. Армія це знаряддя політики. В тій державі, де до політики береться військо, неминуче запанує хаос.

Франція перебула тяжкий іспит історії. Тепер минув період легковаження і потурання недисциплінованим виступам політичуючих генералів: «Доля узурпаторів, — сказав Де Голль у своїй промові 22 квітня, — може бути визначена тільки строгостю закону». Деколонізація Франції мусить бути доведена до кінця, в інтересі самої Франції. Провідні політики Франції і більшість її людності розуміють, що поневолення інших народів врешті приведе і до руїни демократії в народі, який гнобить інші країни. Тільки після закінчення колоніяльної війни в Альжирі може прийти до консолідації демократичного режиму у Франції. Де Голль мусить поспішати: йому є більше 70 років, і нема особи у Франції, рівної йому авторитетом.

Події у Франції кидають своє світло і на відносини в Російській колоніяльній імперії, що зветься СССР. Тільки тяжкий режим примусу й терору може удержати народи СССР під владою Кремля. Кожний подіх демократії віщує для цієї імперії розпад. Для тих росіян, що шанують свободу й цінять її, нема

іншого виходу, як щиро і чесно визнати право поневолених Росією народів улаштувати їх життя по їх власній волі й уподобі. Ті росіяни, що хочуть зберегти цю державу «останніх імперіалістів» (слова покійного соціалістичного міністра Англії Ернеста Бевіна) силою зброї і терором, мусять попрощатися із свободою власного народу.

Цю небезпеку виразно показав своїм землякам пок. проф. Г. Федотов у статті «Доля імперії», що була опублікована в 1947 р. в Нью Йорку в часописі «Новий Журнал». Думка Федотова про долю Російської імперії така:

«Для самої Росії примусове продовження імперіяльного існування означало б утрату надії на досягнення свободи нею самою. Держава, що панує терором на половині своєї території, не в стані забезпечити свободу для другої половини. Так як за московських царів самодержавство було ціною, якою платилося за експансію, так і фашизм лишається єдиним режимом, здібним продовжити існування катаржної імперії. Звичайно, ціною дальнього гноблення її культури».

Деколонізацію докінчує Франція під проводом Де Голля. Коли ж почне свою деколонізацією Росія?

Михайло Грушевський

ЖИДИ І УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ

(Подаємо частину статті Михайла Грушевського п. заг. «Місто», яка була друкована в збірнику його статей з доби Української Центральної Ради: «На порозі Нової України», Київ, 1918., стор. 39-44).

Хоч би як високо оцінювали ми значення селянства в нашім будучім життю й будівництві, ми не повинні обертатися спиною до міста — в широкім значенні слова, розуміючи міста і містечка. Хоч вони і не українські по людності і являються навіть тепер часто огнищами всяких проти-українських настроїв, агітацій і виступів, що підкопують і зривають нашу державність і тим викликають роздражнення в українськім громадянстві, тим більше ми повинні думати про те, як увести в колії нашого життя ці гетерогенні, чужородні тіла та зв'язати їх з нашим життям, як вигладити і невтруалізувати їх відчуження і чужородність в нашім житті.

Ми дістали тяжку спадщину нашої історії в цій справі, від економічної і національної політики тих держав, в склад яких ми мали нещастя входити. Стара Польща дала нам жидівське місто і містечко, як результат своєї лихої соціальної і націо-

нальної політики, що задавила наше українське місто, українську міську людність. Місто поставлене в неможливі господарські й адміністраційні умови, кінець-кінцем захопила напливова жидівська людність, найбільш витривала на всяки недодати, найбільш зручна в пристосуванні себе до всяких соціальних і економічних абсурдів, і так витворився цей дуалізм українського села й жидівського міста, з яким Україна (особливо правобічна) перейшла під російський режим. Цей додав до польської буржуазії буржуазію московську, і утворив великі гнізда робітників-великоросів, з прихожих і місцевих денационалізованих людей по фабричних і промислових центрах. І так утворилася та картина, яка нагадує мені найбільше Чехію в епоху її відродження, де міста й аристократія були німецькі, як у нас жидівські, московські і польські.

З цих трьох елементів особливої уваги варт елемент жидівський. Насамперед, він найбільш чисельний, найбільш тривкий і найтісніше з'язаний з нашим краєм.

Коли у відносинах до великоруського елементу на Україні мусимо рахуватися особливо з обставинами даного переходового моменту і ними орієнтуватися, то у відносинах до елементу жидівського треба рахувати на віки. На Україні опинилася приблизно четверта частина всього жидівського народу на світі, і ця обставина, очевидно, заставить свідоме жидівське громадянство приложити всі старання до того, щоб жидівська людність на Україні не винародовлювалася (не денационалізувалася), розвинула свою національну культуру і життя, а з другого боку, щоб вона робила добре і приязні відносини з елементом українським. Бо тільки в такім разі жидівська людність матиме обставини догідні і сприятливі для своєго національного життя.

Український народ через свою Центральну Раду дав уже досить яскравий і конкретний доказ своєму бажанню дати всім народностям змогу свободного національного розвитку і культивування своєї культури, так, що з цього боку справа ясна. Ніяких бажань винародовляти жидівську людність в української демократії нема, і тому зі своєго боку жидівська людність повинна чути себе заінтересованою в тім, щоб влада на Україні зісталася в руках української демократії. Ця ж ставить до жидівської людності як і до кожної іншої народності тільки одне бажання: щоб вона чула себе на Україні не чужинцями, не колоністами, яких інтереси лежать поза Україною, а її громадянами, що приймають на себе не тільки права, а й обов'язки вповні й зарівно з громадянами української народності: бути сторожами прав і вільностей України й оборонцями її державності, а не якимись невтраплістами.

Ясна річ, що тільки під цією умовою можлива повна рівноправність жидівської, чи якої небудь неукраїнської народності

України з українською і її право на повне культурно-національне самоозначення.

Маю всяку певність, що на цім ґрунті в українського елементу з жидівським може створитись тверде порозуміння, міцна солідарність і навіть обопільна приязнь. В інтересах зближення села й міста, можливого вигладження їх антагонізмів і суперечностей та об'єднання в спільніх політичних завданнях, бажано це бачити якнайскорше. Тому обидві сторони повинні прикладати всякі старання до усування всього, що сіє антагонізм між цими двома стихіями.

Так отже з українського боку повинно робитися все для невтіліування й викорінення антисемітизму, що раптом проявилося останніми часами, підогрітий вульгарним націоналізмом з одного боку, з другого — загострений участю жидів в більшевицьких ексцесах. Треба мати на увазі, що це були елементи якраз неорганізовані в національних жидівських організаціях, так, що участь жидів в протиукраїнських повстаннях нічого не має спільного з жидівським національним рухом, і він ні скільки за них не відповідає. З другого боку, антисемітизм — цей «соціалізм дурнів», як його справедливо прозвали німецькі соціялісти, затемнюючи свідомість дійсних клясових відносин і соціальних інтересів, служить інтересам реакції, і зі становища української демократії рішуче шкідливий. За часів Хмельницького антисемітизм пускали для замилення очей селянським і козацьким масам — польські пани. Тепер він може послужити інтересам інших буржуазних і реакційних кругів. Але інтересам українських трудових мас не послужить він ні в чім.

Зі свого боку свідомі і політично відповідальні жидівські елементи повинні вважати своїм ділом не утруднювати, а улегнувати діло національного порозуміння. Жидівське громадянство повинно яко мoga скорше визволитись від старих централістичних навичок, від ідеології всеросійської єдності, від ролі наймитів обручення, якими жиди були досі. Ми розуміємо, що їм не так легко визволитись від цих навичок, від звички до російської мови, яко мови культурної, від російської культури, як провідниці світових ідей. Жидівські діти вчилися в російських школах, щоб забезпечити їм можливість довчитись в російській школі, горлають по батьківських комітетах проти українізації школи. Жидівським канцеляристам всяких категорій не хочеться перевчатися на українське, і вони агітують проти української урядової мови ітд. Все це психологічно зрозуміле, але ця нездібність глянути поверх практичних недогід моменту, відносно дрібних, орієнтуватись завданнями і перспективами будуччини і для них поносити певні жертви і невигоди в теперішності, шкодить їм і нам. Ця короткозорість ставить жидів

в ряди тих, що заважають перебудуванню України відповідно до новому політичному становищу, в ряди противників української стихії, і природно — викликає проти них недоволення, підозріння й обвинувачення.

В інтересах установлення добрих і щиріх відносин свідомі жидівські провідники повинні впливати на своє громадянство, щоб воно старалось вживатись в нові умови, привчатись до української мови, знайомитись з українським письменством, мистецтвом, історією, традицією. Там знайдеться багато симпатичного і для них, коли підійдуть до нього без упередження, навіяного старими балашками бутербродних общеросів про надуманість, чи мізерність українського національного добутку, і на цім ґрунті обопільного розуміння й знання розв'ється недовір'я й неохота, яка дає ґрунт під посів усіх недобрих думок.

Михайло Курах:

РУСИФІКАЦІЯ В СССР

I

Цілі і завдання російської імперіялістичної політики незмінні. Немає суттєвого значення те, хто в даному періоді очолює цю політику — імператор, диктатор, президент, чи «совет». Кожний з них на свій лад керується специфічними «законами» агресії, яка зводиться до того, щоб загарбати чужі країни і підпорядкувати їх своїм державним інтересам. Реалізацію цих планів переводяться певними етапами, які чергуються так:

- від агресії до повної окупації відносної країни;
- від окупації до повної пасифікації непокірних елементів, до повної демобілізації самого духа спротиву;
- від пасифікації і демобілізації духа спротиву до повної денационалізації завойованої країни.

Типовою державою такого «планування» є Москва; під якою фірмаю не виступала б вона, — Росія чи СССР, — то все її планування має ще й свої окремі етапи, які не замикаються в межах російського вседержавія, а сягають масштабів «всемирних». Більшевики вже давно перевиконали пляни московських царів-самодержців і перевершили пляни підпорядкування собі щораз то нових країн, експлуатації і повної денационалізації мільйонових мас завойованих народів.

Денаціоналізаційні пляни царської Росії бліднуть в порівнянні з денационалізаційною політикою більшевиків. Царський міністер внутрішніх справ Валуев був автором обіжника з 20 липня 1863 року проти українського вільного слова. Валуевський обіжник забороняв усі публікації українською мовою і грозив адміністраційними карами тим українським культурним

діячам, які посміли б культивувати живе українське слово. Слідом за цим у році 1876 видано тайний царський «указ», який ще більше скріплював заборону українського вільного слова.

Такі заборони українського вільного слова не могли остаточно ні заглушити його, воно жило в народній гущі, культивувалось в підпіллі і ярким полум'ям проривалось на денне світло за посередництвом тих публікацій, що появлялися у вільному світі і в сусідній Галичині, звідкіля через державні кордони Росії проривались і на Наддніпрянщину. Прийшов час, розвалилась царська тюрма народів, українське вільне слово залунало по всіх закутинах української землі та мільйоновими тиражами голосило цілому світові про те, що Україна живе і творить своє незалежне життя.

У відношенні до вільного українського слова большевики не пішли слідами Валуєва чи Юзефовича; деякий час Москва, щоб здобути вплив в Україні, навіть дозволила так звану «українізацію»: чужий Україні апарат диктатури мусів учитися української мови. Але, зломивши спротив в Україні, російські комуністи стали добиратися і до українського слова. Сотні й тисячі українських культурних діячів — науковців, письменників, поетів і публіцистів, навіть декляматорів і співаків, винищено, як «ворогів українського трудового народу». Інших запрягли до активної роботи для ліквідації українського слова. Створено цілі штаби мовознавців, натворено силу різних комісій і редакцій, які невтомно працюють над каліченням української мови. Ці «спеціялісти» стараються українську мову наблизити до мови «старшого брата», щоби врешті затерти основні різниці між тими обома мовами. І все те твориться над каліченням українського народу, ніби той народ домагається не тільки певного зближення, але також і повного злиття з «старшим братом», «великим російським народом»... Останні розпорядки советського уряду в справі навчання російської мови по всіх школах України большевицька партія пояснює так, нібито українські батьки самі домагаються, щоб їх діти вивчали російську мову і за посередництвом тієї мови черпали свої знання з багатої скарбниці російської культури...

Мовна політика большевиків веде до русифікації не тільки самої України, але також і всіх інших народів поневолених Москвою. Такі ж самі тенденції завважуються і в тих країнах, які після другої світової війни стали сателітами Москви. Виходить таке — нібито Східня Німеччина, Польща, Чехо-Словаччина, Мадярщина, Румунія, ба навіть Албанія, самі домагаються того, щоби в програму шкільного навчання по їх школах включити обов'язково навчання російської мови...

Найрішучіших заходів для русифікації уживає Москва в Україні й Білорусі, щоб приспішити процес уніфікації тих країн з корінними землями Московщини, виходячи з виробленої за царського режиму гипотези про «единство трьох Русей». Недавно з'явився колективний твір «білоруських учених» під назвою — «Формування і розвиток білоруської соціалістичної нації», що

Його видав Інститут Філософії Академії Наук БССР. В тому творі, в розділі про мову, говориться про те, що наближення білоруської мови до російської, має добродійний вплив на розвиток білоруської мови, а через те і на розвиток білоруської літератури, науки і культури взагалі....

Подібну «мовну політику» проводять большевики і в балтійських країнах — Литві, Латвії та Естонії.

В Литві перед большевицькою окупацією жило 2 мільйони 880 тисяч душ населення, з чого понад 80% становили литовці, а коло 20% інші національні меншини, де на першому місці стояли росіяни. На підставі большевицьких офіційних даних з 1959 р. загальний стан населення Литви становив 2 мільйони 711 тисяч душ населення, що у відсотках представляється так:

литовці	—	2 мільйони 151 тисяч, або — 79,3%
росіяни	—	231 тисяч, або — 8,5%
інші	—	303 тисяч, або — 11,2%

З тих большевицьких даних видно, що загальне число населення Литви зменшилося на 169 тисяч душ, не вважаючи на те, що до Литви прилучено частину земель колишньої Польщі разом з містом Вільно. Це зменшення в числі населення можна пояснити частинно примусовим переселюванням литовців в азійські пустелі СССР. На місце вивезених литовців приходять росіяни, які приступають процес русифікації тієї країни. Той процес посилюється мовою політикою большевиків і примусовим навчанням російської мови по всіх школах Литви.

Латвія в 1939 році начислювала 1 мільйон 885 тисяч душ населення, з чого 75% становили латиші, 12% росіяни, а 13% інші. На підставі большевицької статистики з 1959 р. кількість населення Латвії виносила 2 мільйони 93 тисячі душ, а в відсотковому порівнянні була:

латишів	—	1 мільйон 298 тисяч, або 62,0%
росіяни	—	556 тисяч, або 26,6%
інших	—	220 тисяч, або 10,4%

З того зіставлення виходить, що число населення Латвії під большевицькою окупацією збільшилося на 208 тисяч душ, але в тому самому часі відсоток латишського населення зменшився на 13%. Впадає в очі і те, що в тому самому часі відсоток російського населення збільшився на 14,6%. Ця «національна» большевицька політика і російська школа ставить завдання, щоб через деякий час латиші на своїй рідній землі стали малочисельною національною групою, яка втопиться в російському морі...

Естонія в 1939 році начислювала 1 мільйон 52 тисячі душ населення, з чого майже 90% припадало на естонців і 10% на росіяни. В році 1959 Естонія начислювала вже 1 мільйон і 197 тисяч душ населення, що в процентовому відношенні представляється так:

естонців	893 тисяч, або — 74,6%
росіяни	240 тисяч, або — 20,1%
інших	49 тисяч, або — 4,3%

Отже бачимо, що і в Естонії під большевицькою окупацією загальне число населення збільшилося на 145 тисяч душ, але за те на 15,4% зменшився стан корінного населення, тобто естонців. У тому самому часі кількість російського населення збільшилася на 10,1%. Причини таких змін у стані населення Естонії ці самі, що і в Латвії; в обох випадках на збільшення числа населення в загальному могло мати вплив збільшення військових залог у важких стратегічних пунктах Латвії й Естонії. Ці військові залоги в умовах большевицького режиму стають поважним чинником у русифікації Естонії та інших прибалтійських країн¹⁾.

Розмір статті не дозволяє дати огляд русифікації всіх інших країн під владою Москви. Але мушу зупинитись над Казахстаном, де русифікація проводиться дуже приспішеним темпом.

II.

Територія Казахстану займає 2 мільйони 756 тисяч кв. км., а на тому просторі в році 1939 жило 6 мільйонів 94 тисячі душ населення, яке у відсотках представлялося так:

казахи	— 57%
росіяни	— 20%
українці	— 13%
узбеки	— 3%

Інших національних груп не беремо в облік, бо вони були малочисельні.

Большевицька урядова статистика подає, що в 1959 р. в Казахстані жило 9 мільйонів 310 тисяч душ населення, яке в чотирьох найбільших національних групах представлялося так:

казахи	2 мільйони 795 тисяч, або 30,0%
росіяни	3 мільйони 974 тисяч, або 42,7%
українці	762 тисяч, або 8,2%
узбеки	137 тисяч, або 1,5%

На підставі цих даних з большевицьких офіційних публікацій²⁾ можна ствердити дуже великі втрати корінного населення, тобто казахів.

За час від 1939 по 1959 року казахське населення втратило 27%, українське 5%, узбеки 1,5%, а російське підскочило на 22,7% і зараз займає перше місце в процентовому відношенні (42,7) до всього населення Казахстану. Таким чином, число ро-

¹⁾ СССР в цифрах в 1959 году. Госстатиздат ЦСУ СССР, Москва 1960. Ст. 36, 276, 277 і 279.

Экономическая география СССР. Учпедгиз, Москва 1954. Ст. 143, 155 і 165.

²⁾ Казахская ССР. Государственное Издательство Географической Литературы, Москва 1957. Ст. 130.

СССР в цифрах 1959 г. Ст. 275.

сійського населення в Казахстані постійно зростає, а кількість казахського населення постійно зменшується. Це діється теж наслідком масового переселювання в Сибір та інші провінції далекої півночі, де казахи, народжені в інших кліматичних умовах, не можуть звикнути, занепадають через чвороби і масово гинуть. Та частина казахського населення, яка ще залишилася на своїй рідній землі, підпадає нещадній русифікації, втрачує свої національні прикмети, свій національний характер.

Зменшення стану українського населення в Казахстані може на пояснити тим, що і українських поселенців не залишають у спокою. Їх також зривають з місця та перекидають на Сибір на дальнє будівництво. Окрім того, не можемо вірити большевицькій статистиці, яка фальшує дійсний стан людності на користь «старшого брата». Большешицька влада дуже стежить за тим, щоби українці не запускали свого коріння в Казахстані, не приїздили з казахами, не шукали спільної мови для евентуальної спільної акції проти московських окупантів. Щоб забезпечитись перед такими несподіванками, большевики ривозять з Казахстану не тільки старих поселенців, але також і тих нових, які шукають зближення з місцевим казахським населенням. Цим і пояснюється процес зменшення українського населення в Казахстані, не дивлячись на те, що туди прибувають нові транспорти українців і вони змушені загospodарювати різні неужитки.

Так само можна пояснити постійне зменшування стану узбекського населення в Казахстані.

Казахстан майже 150 літ боровся за свою незалежність і відбивав наступ царської Росії. Часто мінялися форми тієї боротьби, були певні перерви й лявірування, шукання союзників для спільної боротьби проти московської експанзії, але Москва підступами і зрадою захоплювала щораз то нові простори в країнах Середньої Азії, щоби вкінці проковтнути ці землі разом з Казахстаном. Рік 1846 був кінцем тієї нерівної боротьби, Москва перемогла і стала закріплюватись в Казахстані та інших країнах Середньої Азії.

Большевики в своїх «наукових» публікаціях твердять, що Казахстан «добровільно прийняв російське підданство», і що прилучення Казахстану до Росії «мало величезне прогресивне значення». Прилучення прискорило розклад патріархально-кочової громади, а також сприяло скорішому процесові суспільного розвитку, проникнення в степ вищих форм господарства й культури^{*)}. А як виглядали ці «вищі» форми господарства й культури, то про це маємо інші свідчення, а саме:

«Царський уряд провадив колонізаторську політику щодо Казахстану. Він прямував до того, щоб зберегти його господарську й культурну відсталість, держати народ у темряві. Так, предсідник Оренбурзької пограничної комісії Ладиженський в 1847 році писав до Оренбурзького губернатора генерала Обручова, що, на думку предсідника Азійського комітету міністерства закордонних справ, політика щодо казаків мусить бути . . .

^{*)} Казахская ССР. География, Москва 1957, ст. 38.

взагалі пройнята одною голованою думкою — поставити орду в таке положення, щоб вона не користалася державною допомогою і, залишаючись нерухомою в темряві некультурності, була б сліпою і німою данницею».⁴⁾

Тому не дивниця, що першою школою в Казахстані було «азиатське училище», відкрите 1789 року в Омську, який був центром правління північними областями Казахстану. Другу школу відкрито в Ханській Ставці (тепер місто Урда), але навчали в цій школі «ветеринар і товмач».

В році 1850 при «оренбурзькій пограничній комісії» відкрито школу-семирічку, з російською мовою навчання». Як виглядала наука в цій школі, свідчить хочби такий факт, що «за 19 літ вона випустила всього лише 48 більше-менше грамотних людей — перших представників казахської інтелігенції»^{5).}

Справу освіти для казахів регулював окремий закон царського уряду, який підкresлював, що з третього року навчання має вестись «на русском языке»^{6).}

Тяжкі умови колоніального режиму були причиною того, що в році 1916 почались повстання казахів, які відбились і на стані казахського шкільництва.

«Дії царських карателів проти повстанців привели майже до повного припинення навчання в сільських і аульних російсько-казахських школах. У зв'язку з відливом населення аульні школи ліквідувалися. Шкільне майно розкрадалося, будинки руйнувались»^{7).}

Розвал царської імперії не приніс полегіші Казахстанові та іншим країнам Середньої Азії. Нові будівничі російської імперії — московські націонал-большевики — повели наступ на ці волелюбні країни, які на протязі трьох літ боролись проти агресії. Як Україна, так і Казахстан, а з ним інші країни Середньої Азії, стали жертвою московської агресії. Дня 26 серпня 1920 р. російський уряд видав декрет про створення Автономної Казахської Советської Соціалістичної Республіки. Цю країну перетворено в 1936 р. в «союзну республіку».

В парі з іншими «реформами» большевики таки відразу взялись за організацію шкільництва Казахстану. Коли ж побачили, що місцеве населення горнеться до науки, большевики, крім голосних декретів та вічевої демагогії, нічого не дали казахській школі та чинили певні труднощі в розбудові місцевого шкільництва. На розбудову того шкільництва не давали фондів, тому «основна маса шкіл будувалася самим населенням і коштом самооподаткування». А що «багато з тих шкільних будинків були зроблені з самана, наспіх, з порушенням правил бу-

⁴⁾ А. И. Сембаев: Очерки по истории Казахской Советской Школы. Казучпедгиз, Алма-Ата 1958. Ст. 7 і 8.

⁵⁾ Там же: 9 і 10.

⁶⁾ А. И. Симбаев: Цитована праця, ст. 21.

⁷⁾ Там же, ст. 29.

дівничої техніки, і не відповідали вимогам шкільної гігієни⁸⁾, тому вони були закриті...

Шкільну справу Казахстану регулював окремий «Устав єдиної трудової школи», виданий в травні 1926 року, який і дотепер в основному не зазнав великих змін, хоч в практичній діяльності ці зміни були і все прямували до щораз то більшої русифікації казахської школи. Русифікація починалася вже від початкових клас сільської школи.

Сприяло русифікації й те, що не було підручників казахською мовою і бракувало підготовлених учителів-казахів. Тому навчання йшло в російській мові⁹⁾.

Великим ударом для казахської мови й науки була зміна азбуки, проведена большевиками в роках 1928–1940. Казахи, приналежні до тюрксько-монгольської раси, користувалися альфабетом арабським, який лучив їх з культурою ісламу і з тюрками взагалі. Щоб усунути ці небезпечні зв'язки, большевики відкинули арабське письмо і в році 1928 накинули казахам латинську абетку. Відповідно до цієї постанови почалось друкування нових латинських підручників для потреб казахської школи; але поки ці підручники з'явилися, то належало користуватися підручниками російськими, що і наложило свою печать на шкільництво Казахстану і на покоління, виховані в цій школі, що нею керували російські учителі.

Але латинське письмо чинило труднощі в прискоренні русифікації, тому в році 1940 большевики касують латинку і вводять новий, — «современный алфавит на основе русской графики». Казахських патріотів з відомим Байтурсыновим на чолі, що протестували проти цього знущання над казахською мовою, знищено і так промощено шлях до повної русифікації Казахстану. Вдруге почалось друкування нових підручників і підготовка кадрів для казахських шкіл, що тягнулося довгими роками. А що таких підручників не було подостатком, не було і відповідних учительських кадрів, то користувались російськими підручниками і російськими кадрами.

Окремо працювали учені мовознавці, які досліджували походження казахської мови, її стан і прямування, щоб намітити способи наближення тієї мови до російської і тим приспішити її русифікацію. Термінологічні і словникові комісії працювали над введенням нових термінів до казахської мови, які виводилися б з російського кореня та наближали її до мови російської. Що з того виходили різні дивовижі, що варваризмами засмічувалась доволі розвинута казахська мова, цим не журилися большевицькі мовознавці.

Так виглядає мовна політика большевиків, яка стає щораз то більш агресивною і послідовно прямує до русифікації тих народів, що опинились під російською займанчиною.

⁸⁾ А. И. Сембаев: Цитована праця, стор. 147.

⁹⁾ А. И. Сембаев: Цитована праця, стор. 192.

O. Таборук

СОВЕТСЬКЕ ЗВІДОМЛЕННЯ ПРО ХІ МІЖНАРОДНИЙ КОНГРЕС ІСТОРИКІВ

Перші згадки про XI Конгрес Історичних Наук у Стокгольмі (серпень 1960 р.) з'явилися в советській пресі тільки при кінці 1960 р.: «Український Історичний Журнал», ч. 6, «Вестник Академії Наук ССР» та «Вопросы Истории». В статтях про конгрес згадувано імена і «досягнення» советських істориків в Стокгольмі і зокрема, не називаючи імен, дано найгіршу характеристику «українським буржуазним націоналістам», яким приписано ненауковість і тенденційність. В двохмісячнику «Істория СССР», який видає Академія наук ССР у Москві, в числі за січень-лютий 1961 р. знаходимо статтю «Питання історії на XI Міжнародному Конгресі Істориків», яку підписали два автори-учасники того конгресу: Ю. Поляков та Л. Черепнін. Це звідомлення цікаве тим, що в ньому в конденсованій формі міститься суть комуністичної «партийної науки». Автори звідомлення у вступі до своєї статті хваляться «бойовим духом» советських істориків на конгресі в Стокгольмі, які, мовляв, поставили собі завдання «демаскувати буржуазні концепції». Ю. Поляков і Л. Черепнін твердять, що «деякі закордонні буржуазні автори... допускаються різного роду фальсифікацій» в працях із стародавньої та середньовічної історії «нашої батьківщини».

Щоб показати методи «партийної науки», яку представляють пп. Поляков і Черепнін, нам доведеться розібрати їх звідомлення про Стокгольмський конгрес. Слід звернути увагу на одну подробицю, яка характеризує советську історичну науку взагалі: це термінологія. Як відомо, аж до царя Петра І слово «Росія» вживалося тільки в титулі московських царів (після 1656 р. «государь Великія, Малая и Бѣлья России»). Загально ж ця держава звалася «Московським царством». Тому відомий історик Василь Ключевський назвав свою працю, що вийшла в 19 віці «Сказания иностранцев о Московском Государстве». Богдан Хмельницький називав у листах царя Олексія Михайловича «царем Московським». У драмі «Борис Годунов» його син Федір називає карту своєї держави «чертеж земли Московской». Назва «Русь» (на грецький лад «Росія») відносилася до України. Ще у листах гетьмана Пилипа Орлика (1710-1742) знаходимо латинську назву для українського народу «gens Rossiacæ» — руський народ. Московщину звали цим іменем і в Західній Європі — в науці і в дипломатії, а мешканці цієї країни називали себе «московськими людьми». В латинській формі ця назва зустрічається, наприклад, у відомого чеського ученого і політика в 17 віці Яна Амоса Коменського: Moscovitæ (московці). Автор славновісної «Історії Русов», що стала відома на початку 19 століття, русинами, руснаками або русами називає українців, але Московщину називає її звичним іменем, а народ «московцями»: «Відомо, що раніше ми були тим, чим тепер є московці» (то б

то державним народом). Автор «Історії Русов» нарікає, що Московщина присвоїла собі давню нашу національну назву Русь, «а ми тепер у них, яко притча во язиціх» (як на сміх між народами). В доповідях і в дискусіях в комісіях конгресу і на самому конгресі советські історики, згідно з партійними директивами, називали послідовно Московщину «Русским государством».

Поглянемо, як інформують Черепнін і Поляков советських читачів про Стокгольмський конгрес. В цьому звідомленні згадано доповідь Л. Черепніна «Відносини між монархією і клясами в добу народного повстання і видання Соборного Уложення 1648-1649 рр.» в Московській державі. Автори звідомлення беруть в оборону Московське царство 17 століття, яке було відоме в світі своїм деспотизмом. Вони з цим незгідні і порівнюють політичний розвиток Московщини з країнами Західної Європи, щоб довести, мовляв, Московщина не була деспотичною державою. На це автори советського звідомлення могли б знайти ясну відповідь у згаданій книзі проф. Ключевського — «Оповідання чужинців про Московську державу». Він писав, що в 16-17 віках західні відвідувачі Московщини «бачили у всіх сторонах державного устрою Московії якусь широку, строго обчислену систему політичної криводушності, сполученої з самоволею і насильством». Таким чином, західно-европейці характеризували Московщину як державу деспотичну. Коли б советські історики не були залежні від директив партії, то могли б покликатися і на самого Леніна, який характеризував стару Московщину і її наслідницю Російську імперію як найтяжчутиранію.

Ю. Поляков і Л. Черепнін згадують доповідь проф. М. Чубатого (Америка) про Київську Русь і пишуть, мовляв, він доводив «існування з найдалішої старовини відокремленого від Русі українського народу». В дійсності проф. Чубатий казав, що Україна — це продовження давньої Київської держави — Русі, і що інші східно-слов'янські народи виросли на власному корені (Біла Русь і Московщина). Твердження советських істориків, які повторюють імперіялістичну байку з часів царського режиму про Київ, як «спільну колиску» українців, білорусинів і московців, не можна помирити з науковою. Однак, Поляков і Черепнін пишуть, мовляв, советські історики в дискусії з Чубатим показали «політичну тенденційність і ненауковий характер цієї концепції».

Подібно як історична тенденційна наука під царським режимом, советські історики у всіх подіях на землях Білої Русі та України в 16-17 віках хочуть бачити стремління до «ввоз-з'єднання з Росією». Ті рухи в Україні, що прямували проти претенсій Москви на панування, советські історики називають «протинародніми». Так, у звідомленні згадується доповідь д-ра Б. Кентржинського «Мазепа і Велика Північна війна», що була прочитана в Уппсалі. Автори звідомлення докоряють доповідачеві за те, що він показав Мазепу, як патріота незалежно-

сти України. Поляков та Черепнін, зовсім у дусі царської традиції, називають Мазепу «зрадником».

Теж і з приводу дискусій по доповідях советських на конгресі в Стокгольмі автори звідомлення не милують українських істориків, перекручуючи їх погляди. Поляков і Черепнін називають учасників дискусії українців проф. Чубатого і проф. П. Феденка «білоемігрантами», хоч, коли б хотіли додержуватися правильної «термінології», то мусіли б ужити назви «жовто-блакитники». В дискусії советським доповідачам на конгресі в Стокгольмі сказано було, що вони даремно шукають початку історії московського (чи російського) народу в Києві: раціонально виводити історію народу з тої території, на якій він живе. Той факт, що династія князів прийшла на північ із Києва, не дає підстав для твердження, що в Київській державі і в Сузdalській країні жив той самий народ. І хоч цей погляд визнали за науковий визначні російські історики — Любавський, Пресняков і інші — однак советські «партійні історики», на загад партії, мусять проповідувати явну нісенітницю, граючись назвою «Русь». П. Феденко зазначив у дискусії по доповіді Б. Рибакова (Москва), що назва Русь належала від найдавніших часів до території полянської землі (Київщина), і що на півночі цю назву прийнято далеко пізніше від київських князів-русинів та через православну церкву, якої митрополит мав титул «всієї Русі».

Не вгодив проф. Феденко советським історикам також своїм зауваженням з приводу доповіді молодого російського історика із Англії Д. Оболенського про республіку Великий Новгород. Перший взяв слово в дискусії по цій доповіді Л. Черепнін, який заперечував демократичність устрою Великого Новгороду і згадав визиск селян і ремісників «боярською аристократією». Черепнін у звідомленні про свій виступ у Стокгольмі додає таке, чого він там не говорив. Мовляв, «хоч після позбавлення Новгородської Республіки самостійності московський уряд запровадив у Новгородській землі активну кріпацьку політику, однак прилучення Новгорода до Москви було явищем прогресивним. В межах централізованої держави створювалися вигідніші умови для господарського розвитку окремих російських земель». Як бачимо, советські історики уміють оправдати кожну агресію, кожне насильство і тиранію, якщо це служило для розширення Московської деспотичної держави. Л. Черепнін і Ю. Поляков виявили невдовolenня виступом «білоемігранта П. Феденка» по доповіді Д. Оболенського, але вони не подали змісту промови П. Феденка. Український промовець звернув увагу на те, що Маркс, якого на словах шанують в ССР, був рішучим оборонцем незалежності Новгорода проти агресії Москви. Маркс писав, що Новгородом почалася «смутна процесія» поневолення, якої продовженням була Україна (Маркс називає її «Козацькою Республікою»), а закінченням Польща. П. Феденко теж згадав, як славний скотський гуманіст 16 віку Джордж Бюкенен писав про деспотизм на Московщині: мовляв, Московія тішиться тиранією (*Moscovia tyrannide gaudet*).

Однак Ю. Поляков і Л. Черепнін не згадують Бюкенена і Маркса, що засудили московську агресію і тиранію, і пишуть: «Тенденційним був виступ П. Феденка по доповіді Оболенського. Покликаючись на працю М. І. Костомарова, він ідеалізував новогородську демократію, протиставлячи їй «терористичний режим Російської (Московської) централізованої держави». Тут видно ту саму послідовну оборону деспотизму московських царів, яку продиктувала советським історикам партія. Для вібілювання Московського царства, Поляков і Черепнін не вважають на факти. Вони твердять про «високий рівень» культури в Московському царстві 16 століття! Вони заперечують завойовницьку політику Московської держави.

Згадуючи виступ російського історика із Оксфорду (Англія) Г. Каткова на конгресі, який подав факти про фінансову допомогу, що її одержала партія Леніна в час I світової війни від німецького уряду, автори звідомлення називають промову Каткова «клеветничими протисоветськими випадками», але змісту промови проф. Каткова не дають. Це тільки свідчить про «нечисту совість» советських істориків.

Необ'ективність авторів звідомлення особливо виявилася з приводу доповіді советського історика Н. Шатаґіна про першу світову війну і російську соціалдемократію (большевиків). Школлярська пропаганда доповідь Шатаґіна в стилі советських «політруків» була нижче всякого наукового рівня. Але автори звідомлення Поляков і Черепнін високо оцінили доповідь Шатаґіна і навіть висловили жаль, що по доповіді в дискусії промовляв тільки один учасник конгресу. Ось що пишуть Поляков і Черепнін:

...«Предсідник американець Бернадотт Е. Шмітт, який не шкодував часу на дискусії по попередній доповіді, уважав недоцільним «задля пізньої пори» (!) почати дискусію по доповіді Н. Шатаґіна. Щоб зберегти зовнішність об'ективності, предсідник запропонував дати слово тільки одному із десятю, що записалися. Для визначення цього единого промовця він удався до такого «наукового» методу, як... жереб. Дивним «випадком» предсідник витяг записку з іменем смігранта Феденка».

Чи розуміють представники комуністичної «партійної науки», яке свідоцтво морального убожества вони виставили собі, вмістивши таке звідомлення про Стокгольмський конгрес? Адже вони спокусилися на пусту демагорію, кинувши підозріння на американського історика Б. Шмітта, мовляв, він поміг тому, щоб жеребок випав для українського історика, якого советська пропаганда ганьбити, як «ворога народу»... Як бачимо з цього звідомлення, «Сталінська школа фальшування», про яку свого часу писав Л. Троцький, не тільки не зникла після смерті Сталіна, а ще далі розвивається і процвітає. Бідна історична наука, що попала під диктатуру партії! Нещасні історики, що мусять виконувати накази деспотичного режиму!

МАРКС І АМЕРИКА

(Earl Browder, Marx and America, New York, 1958.)

Автор книжки — Е. Бравдер, генеральний секретар комуністичної партії ЗДА в 1930/1940-их рр., в 1946 р. виключений із партії. Із змістом його книги слід ознайомити читачів нашого журналу.

Америка не має підстав журистися теорією Маркса. Він вважав, що в капіталістичних країнах революція необхідна, бо вскрай зубожіле робітництво втратить терпеливість, отримуючи жебрацьку заробітну платню за свою прецю. Щоправда, для Америки того часу Маркс зробив тимчасовий виняток. Він припускав, що американський добробут не буде сталій. Економічна несталість та незаможність мусять прийти й до Америки.

Маркс не зрозумів Америки, ніколи в ній не був, і свою уяву про американське робітництво витворив на зразках європейського робітництва й тих умов, серед яких воно жило й працювало. Маркс бачив Америку з двох точок зору, які собі взаємно суперечили. Перший його погляд призначав Америку політично та економічно розвиненою країною. З другого боку, він бачив Америку нерозвиненою країною, колонією Європи.

Маркс оформив свої погляди в середині 19-го століття і думав, знаючи добре Англію, що розвиток капіталізму у світі піде за англійським зразком. Йому не прийшло на думку сумніватися в універсальній важливості англійського зразка. І тут можна шукати причини помилки Маркса щодо Америки. Америка стойть поза марксистською схемою не тільки тому, що платить робітникам велику заробітну платню. Вона не вигравдала тези Маркса про те, що акумуляція капіталу в небагатьох руках неухильно веде до зубоження мас.

Маркс та Енгельс ніколи не шукали причини багатства Америки в «колоніялізмі». Це «винахід» комуністичної пропаганди значно пізнішого походження.

Підкреслюючи інший шлях розвитку капіталізму в Америці, Маркс звернув увагу, що в тій країні нема надбутку рук до праці. Англія його доби такий надбуток мала. І він, на думку Маркса, є доказом загального закону акумуляції капіталу.

Маркс був занадто розумний, щоб не бачити, як американська дійсність суперечить його теорії. З другого ж боку, він був н'язень власної догми. Він не йшов шляхом своїх пізніших послідовників, які ігнорували факти, коли вони суперечили з догмою. Коли факти не згоджувалися з догмою, Маркс просто казав, що вони явище тимчасове. Століття дискусії над поглядами Маркса багато з них виявило

Едуард Бернштайн, німецький соціал-демократ, зробив спробу налагодити такі погляди Маркса, що суперечать дійсності, але його

переміг Карло Кавтський з ортодоксальної частини партії.

Найбільшими ревізіоністами поглядів Маркса були Ленін і Сталін. Їх ревізіонізм стався в ім'я дотми, а не проти неї. Вони наблизили марксизм до нерозвинених країн, але поширили пріоритет між марксизмом та модерною капіталістичною країною.

Маркс не вигадав теорії про збідніння. До знаної вже теорії Маркса додав тільки те, що коли не можна далі терпіти існуючого стану, його треба змінити революційним шляхом. Д. С. Мілль був рівнощ за зміну існуючого порядку революційним шляхом. Зубоження мусить прийти, бо населення зростає небезпечним темпом, і воно (населення) не має інших засобів існування, крім заробітньої платні.

В Америці динамічна індустрія абсорбувалася весь надбуток населення, навіть прихопивши частину фармерів і ремісників. Таким чином капіталістична Америка не підходила до зразка, який Маркс створив для Англії. Капіталістична Англія і капіталістична Америка виглядали як дві різні системи. Таким чином погляди Маркса не пояснювали успішного розвитку американської економіки, яка настала без зубоження мас. Пізніше за Рузвелта, американські демократи твердили, що третина американців живе нижче життєвого рівня. Коли це навіть і правда, то їх життя аристократично-заможне у порівнянні з дійсно бідними робітниками у світі. Очевидно, може прийти такий час, коли зубоження мас в Америці стане дійсністю.

У своєму твердження, що прибутки капіталіста залежать від розміру заробітної платні робітника, Маркс не був самітній. Так само думали Рікардо і Мілль. Але і тут Америка потрапила захитати вартість погляду Маркса. Висока заробітна платня не виключає великої прибутку капіталіста. Маркс не зрозумів суті американського капіталізму, який ріс та розвивався рівнобіжно із збагаченням робітника.

Довгий час Америку відділяла від Маркса його рання теорія заробітної платні. Але й самі робітничі союзи в Англії змусили Маркса переглянути стару теорію заробітної платні subsistence wage на social wage. Стара теорія окреслювала заробітну платню робітника тільки як таку, що підтримує існування. Пізніша його теорія признала, що заробітна платня може уможливити робітникові вільне існування і навіть відповідне становище у суспільстві. Америка власне дала приклад правильності другої теорії Маркса.

Америка економічно перевищувала Англію. Англія ж у свою чергу йшла вперед континенту. Англію поставили на ведуче місце в економіці у старому світі не природні багатства, але чинник праці, робітник, який почав відігравати важливу роль. Завдяки організованому світові праці, демократія в Англії стала більш діюча, як на континенті. Сильна і свідома робітнича класа в Англії та Америці позитивно вплинула на добробут та політику тих країн. Вона забезпечила демократію і поставила під знак запиту тезу Маркса, що «кожна соціальна реформа залишається утопією, аж поки не стається пролетарська революція».

Маркс і пізніша індустріальна революція.

Американські дослідники Маркса приділили мало уваги тому, які наслідки для його теорії принесе автоматизація виробництва. Автоматизація зустріла виразний спротив з боку організованого робітництва. Революція в індустрії була вже один раз у минулому. Тепер ми свідки не так зміни засади, як якості проблеми. Введення машин у виробництво привело за собою зміну соціальних відносин між людьми. Всі революції, які виникли після того, були спробами перебудувати соціальні та політичні відносини. За першої індустріальної революції при введенні машини роля робітника лишилася пануючою. Перша індустріальна революція позбавила праці маси робітництва і часто дуже утруднила можливості знайти для них іншу працю. Це дало Маркові можливість говорити про неухильне зображення робітництва.

Є підстави припускати, що деякі сили в Америці стимують автоматизацію. Це у 1958 році привело до поважного застою в економіці. Поки автоматизація не розв'яжеться позитивно, Америка буде тратити.

Тут приходить на увагу СССР із своєю динамічністю в економіці й політиці. Коли Америка покине хитання і стане на шлях загальної автоматизації, вона знову зайде провідне становище в світі. Коли ні, — СССР пережене Америку, і з того факту виникне катастрофа для вільного світу. Так в СССР виникає переконання про Америку як країну, де не вміють думати.

Чи збагачуються народи, грабуючи інші?

Маркс та Енгельс признали, що визиск колоніальний країни приносить нещастя для визискувача. Із списку визискувачів вони виключили Америку, яка не мала колоній, але признали, що Англія дуже збагатилася, визискуючи Індію. Із того прибутку дещо навіть перепало англійському робітництву.

Ленін також зформулював свій погляд на цю тему, призначивши, що дуже мало народів збагачується коштом зображення інших, скориставшись думками і немарксистських економістів. Ленінська теза про поляризацію націй — на одному боці мало багатих, по другому багато бідних, дісталася широке розповсюдження в Європі та Азії. Його догму легко атакувати з того боку, що колоніальний визиск небезпечний не тільки для поневоленого, але й для поневолювача. Очевидно, Ленін, як провідник великої колоніальної імперії, того факту у відношенні до СССР не міг призвати.

В Англії тільки купці були ентузіастами колоніальної системи. Індустріальні чинники ставилися до колоній холодно, а Дізраелі навіть сказав, що «колонії — це ярмо на нашій ший».

За розквіту Англії, як колоніальної імперії, англійський робітник також заперечив тезу про міжнародну солідарність пролетаріату. Він підтримав колоніальну політику уряду, мав з неї прибуток і був задоволений. Робітник поводився як типовий буржуа. Англійці з трудом прийшли до переконання, що «імперія не виплачується».

Енгельс і Ленін приняли за підставу погляд, що у світі виплачується тільки сила, що економічна заможність це наслідок сили. Американці тут знову виняток. Для осiąгнення свого добробуту Америка не визискувала колоніальних народів. Канада, Австралія та Америка, тільки усамостійнившись, досягли величного матеріального добробуту. Нації можуть збагатитися тільки тоді, коли самі витворять відповідні засоби продукції.

Ідеологія та холодна війна.

Автор книги припускає, що холодна війна поміж СССР та США провадиться не за матеріальні здобутки. Обидві сторони мали б признати, що велику частину їх національного прибутку поглинають перегони в озброєнні.

Відповідає правді твердження, що марксизм в СССР найбільш ревізіоністичний. На заході, який так багато скористав із думок Маркса, його вчення відсунено на задній план, як немодне.

Ленін спочатку не думав ревідувати Маркса, і вся його суперечка з Кавтським була обмежена до методів діяння. Кавтський був за демократичну легальність і конституційність. Ленінові ж хотілося дістатися до влади, і він обороняв та пропагував революційне запровадження Маркса в державне життя народів.

Є в Маркса думки, що відтовідають і Кавтському, і Ленінові, який вважав, що кожна соціальна реформа залишається утопією аж до часу пролетарської революції. Однак Маркс не міг передбачити того, що після пролетарської революції утопія не змінить свого утопічного характеру. Доказом цього є СССР і політика московської компартії.

Маркс і Енгельс думали, що Росія не дозріла до революції, і в тому не помилилися. Революція в Росії була б отримана, коли б вона стала сигналом до революції на Заході. Але того не сталося. СССР пробує насильним революційним шляхом реалізувати ті реформи, які у вільному світі осiąгнено конституційним шляхом без терору.

У своїх ранніх промовах Ленін не скривав своїх надій на німецький соціалізм і припускає, що з СССР буде дуже погано, коли в Німеччині не почнеться революція. Тут Ленін не помилився. Революція в СССР обернулася в диктатуру партії, і пропала. Ленін став ревізіоністом тільки під тиском обставин. В Росії не було індустриального пролетаріату, на який могла б опертися революція.

Сталін переконався, що московській революції не можна сподіватися дістати допомогу збоку Німеччини. Сталін далі зревідував погляд Маркса про те, що соціалізм це наслідок високої індустриалізації, і зробив навпаки — індустриалізація має стати наслідком соціалізму.

Автор пояснює появу Сталіна на історичній арені як бажання Росії відіграти важливу історичну роль. Боротьба з Троцьким та взагалі з опозицією в СССР провадилася не так за владу, як за місце Росії у світі. Троцький був згоден жертвувати Росію для поступу соціалізму в Зах. Європі. Сталін відносився скептично, і навіть ци-

нічно до можливості революції на Заході, і хотів зробити Росію (СССР) самовистарчальною силою економічно та мілітарно.

Сталін вірив, що коли Росія зміцнє економічно та мілітарно, Заходові прийде кінець. Ера Сталіна показала що нема надії на об'єднання Росії з Європою і західнім соціалізмом. Тому біла московська еміграція признала Сталіна за свого.

За другої світової війни і після неї на заході виникли припущення, що еретичний московський марксизм можна схилити до співіснування. Але такі надії не віправдалися. Після другої світової війни у людей з'явилася втома від дотми і нахил самостійно думати. Тому всі ідеології, включно із московським марксизмом, тратять силу.

Трудність контакту з большевиками не полягає у різниці ідеології Сходу і Заходу, але в тому, що на Сході думання замінено догмою. Тільки тоді, коли дотму відкладуть на бік, є можливі розмови.

Вартість реферованої книги полягає в тому, що автор сумлінно зібрав і проаналізував погляди Маркса на Америку. Для Бравдера Маркс авторитет у багатьох питаннях і по наші дні. Рівночасно Бравдор безжалісно і спокійно виявив помилки Маркса щодо Америки.

Ані Енгельс, ані Маркс не були пророки-ясновидці. Маркс напевне ніколи не передбачав тієї величезної дискусії, яка розвинеться над його поглядами, ані тієї шкоди, яку завдасть його теоріям «пролетарська» революція в СССР.

Бравдер правильно припускає, що коли СССР вернеться до правдивого марксизму, — це стане поворотним пунктом в історії людства, бо марксизм в основі західня доктрина, спотворена у Москві.

У наші дні вчені-економісти вважають, що вже ніде у світі нема цілком вільної неплянової економіки. Навіть у вільному заході економіка більше або менше плянова. Але та риса на заході ще не відчувається як тяжке ярмо.

Не бракує дослідників, які припускають, що політична свобода на заході скінчиться тоді, коли економіку почнуть плянувати в центрі.

Теорія збідніння мас, яку приняв за свою і Маркс без отгляду на те, що США досі успішно й заперечували, ще чекає на своє остаточне вирішення. Вартість й напевне виявиться у 21 ст. Населення земної кулі зростає катастрофальним темпом, а нових матеріальних джерел досі нема.

Величезний приріст населення принесе з собою величезні зміни в економіці та політиці. Уряди напевне набуватимуть все більшої сили, а економіка, щоб дати відповідь на все нові вимоги, щоб уникнути хаосу, який може обернутися в катастрофу, стане керованою.

Розглядаючи Америку свого часу, Маркс очевидно не міг передбачити й того явища, яке деято називає «народним капіталізмом» і з'язане з ним поняття акумуляції капіталу в небагатьох руках. В США вже познікали «королі» вугілля, сталі і т. д., а їх місце позмінили наймані директори, а капітал все більше розходиться по людях, які мають уділи в підприємствах.

Михайло КУЧЕР

Богдан Феденко

ЗНІВЕЧЕНИЙ ТАЛАНТ

З нагоди 70-ліття Тичини в Україні улаштовано поетові пишний ювілей — з промовами на ювілейних сходинах, з статтями в пресі, науковими конференціями, присвяченими творчості поета і т. д. Особливо підчеркувалося на ювілейних святкуваннях вірність Тичини політичній лінії комуністичної партії, та й сам поет своєю відданістю режимові хвалився. З приводу цього ювілею хочеться сказати: «Могло б бути зовсім інакше»! Аджеж Тичина почав свій поетичний шлях зовсім іншими тонами «Соняшник Клярнетів» в 1917 році, в яких він оспівував національне пробудження і відродження України в революції 1917 року:

«Над Києвом золотий гомін, і голуби, і сонце», — такою бачив Тичина столицю України в дні революційної весни. Перед його очима відбувалося пробудження «приспаної», за виразом Шевченка, нації, творилася колективна воля і дума народу:

«Я був не я, лиш мрія, сон»... Але поряд зо «мною» зявилася другий — «ти» — і нарешті все це злилося в широку, безмежну ріку свідомого життя нації. Поет пережив гострий біль збройної напasti з півночі, він бачив «сторозтерзаний» большевицьким бомбардуванням Київ і його серце краялося від цієї зневаги і утиску. Молодим українським героям, що положили своє життя під Крутами, в січні 1918 р., щоб перегородити шлях на Київ московським агресорам-большевикам, Тичина присвятив свою чи не найкращу поезію. Але Україна вичерпала свої сили в боротьбі проти різних агресорів і стала жертвою московської окупації. Почалося простосування українських інтелігентів до диктаторського режиму, і за течією пішов також Тичина. Правда, він деякий час вагався, поки рішився:

«А мо' й собі поцілувати пантофлю папи»?...

І поцілував! Тичина зостався живий, не знишили його навіть найгостріші чистки Єжова, коли цвіт української інтелігенції полят під косою терору. Але це вже був не той Тичина. Поцілунок пантофлі большевицького «папи» був для Тичини смертельним поцілунком. Записавшися в «інженери душ» підсоветської людності, Тичина почав «творити» в стилі панегіриків 17-18 віків. Панегірики на славу комуністичної партії і червоної армії зробили Тичину «популярним» в ССР, ці його віршилища переложено на всі мови підсоветських народів і діти мусять їх вивчати на пам'ять у школі:

«Партія рішила,
З нами слава прапорів
З нами Ворошилов!» («Партія веде»)

На адресу «світової буржуазії» Тичина спромігся написати таке:

«Та нехай собі як знають,
божеволіють, конають, —
нам своє робить:
всіх панів д'одної ями,
буржуїв за буржуями
будем, будем бить!»

Коли почалася в Україні примусова колективізація сільського господарства, то й до цієї кампанії, що привела до голоду і смерти мільйони українців, приклав свою руку Тичина:

«Нехай Європа кумкає,
а в нас одна лиш думка є,
одна-одна турбація,
традицій підрізація —
колективізація» ...

Це вже не «псалом залізу», а убога змістом і формою графоманія, як ті акrostихи й «раки», відомі у нас в 17-18 віках, що їх можна читати вперед і назад:

«Анна ми мати і та ми манна».

Можна було б сподіватися, що Тичина хочби з нагоди свого 70-ліття дасть щось подібне до творчості своїх юних днів. На жаль, доводиться глибоко розчаруватися. Київська «Літературна Газета» з 4 квітня 1961 р. вмістила звідомлення про всеукраїнську наукову конференцію, присвячену творчості Тичини, що відбулася в Одесі 24-26 березня ц. р. Перед тисячною авдиторією студентів, професорів, діячів культури Тичина прочитав свою поезію, яку він написав на славу Одеси. Ось цей твір:

Одесо, повнісонячна Одесо!
життя в тобі — це не озерне плесо,
не холодок під деревом, не тінь, —
а моря буряного широчин.
Я радий, що тебе сьогодні бачу.
Свою всю пам'ять розбуджу гарячу:
З капелою ж Стеценка я тут був,
нічого з того часу не забув ...» і так далі.

В поезії Тичина згадує дружбу росіян і українців, «проклятих інтервентів», «фашистського удава», і звертається до Одеси наприкінці свого вірша:

«Я радий, що тебе сьогодні бачу.
Людей твоїх вивчаю смілу вдачу,
Їх трудову енергію святу,
мистецтва і науки повноту».

Поезія, якої не схотів би підписати своїм іменем і шануючий себе ученик десятирічки...

Трагедія Тичини — це трагедія цілого покоління українських письменників, жертв тоталітарного окупаційного режиму. Коли у росіян — Єсеніна, Маяковського, Твардовського й інших чується щире захоплення большевицьким режимом, як рідним, своїм, то у наших «радянських» поетів є холодна реторика, гра словами, бо як же може людина захопитися ярмом, що давить її тяжко і невпинно!?

Тичина — це жертва злочину проти вільного Духа, а це гріх непрощений. Шевченко під режимом царя Миколи, коли йому заборонено писати й малювати, міг хоч крадькома записувати свої думи в «захалявну книжечку». Під тоталістичним режимом комунізму мало хто відважиться мати свою «захалявну книжечку». Не має такої книжечки й Тичина. Та й що б він міг писати в тій книжечці? Про свою зломлену волю і знівечену душу? Поет, за словом Гораци, повинен бути чесного життя (*integer vitae*), щоб не мав «зерна неправди за собою». Шевченко писав у неволі:

«Караюсь, мучуся, але не каюсь!»

Тичину режим диктатури «перекував» на свій лад, і це довело його як поета до загибелі.

Думки про демократію

«Великий проповідник демократії Менгер називав «недовір'я» основою демократії — недовір'я маси супроти її провідників.

Йдеться про взаємини маси та її провідників. Безнастанина чуйність є обов'язком демократичного народу, безнастанина контроля його заступників, безперервні запитання і розслідування, чи не завели вони довір'я, яким їх наділили. Ця контроля — це нормальній вияв життя маси і доказ її політичної зрілості.

Обов'язком демократичного провідника є піддатися цій контролі і підтримувати чуйність маси. Шляхи демократичної політики не є дорогами кабінетних пересправ та таємних договорів. Цими шляхами йти мають маси, то ж вони мусять домагатися явності та прилюдності».

(Д-р Володимир Старосольський: «Думки про демократію», 1915.)

ОГЛЯД КНИГ

Збірник вибраних праць Михайла Грушевського

Михайло Грушевський. Вибрані праці. Видано з нагоди 25-річчя з дня його смерті (1934-1959). Нью-Йорк, 1960, стор. 262.

Добре діло зробив д-р Микола Галій, коли він під фірмою Демократичного Українського Координаційного Центру Америки та накладом Головної Управи ОУРДП в США, видав вибрані і упорядковані ним, невідомі майже українському громадянству політичні статті, історичні етюди, промови і інші матеріали Михайла Грушевського. Було це значне занедбання з боку наших наукових і політично-громадських організацій і установ та видавництв, що вони вдавали тільки історично-наукові праці М. Грушевського та писали про нього і вшановували його переважно, як вченого історика України, присвячуючи йому дуже мало уваги, як активному політичному діячеві, державному мужові і мислителеві та авторові багатьох політичних, публіцистичних і наукових статей і праць із часів до революції 1917 р., а головно із доби державного будівництва Української Центральної Ради, коли він став головою відновленої української демократичної держави.

Крім солідної, стисло і вичертено написаної В. Дорошенком біографії М. Грушевського, основну і найціннішу частину збірника становлять політичні статті і праці М. Грушевського із доби УЦРади, в рр. 1917-1918, передруковані в більшості із його книжки «На порозі Нової України», Київ 1918. Коли сьогодні уперто повторяється назвіть деякими нашими науковцями необоснована характеристика М. Грушевського, як «народника», що недоцінював державницьку ідею та, коли стрічасмо ще немало невірних тверджень про нього, як творця відновленої після століть української держави — то поміщені в збірнику його двадцять шість статей із доби УЦРади дають вірний образ тієї величавої праці, глибокого розуміння державницької ідеї, твердого знання і політичного досвіду, незвичайної енергії і ентузіазму та дійсного патріотизму, які М. Грушевський віддав справі державного будівництва вільної України. Щойно пристудіювавши докладно ці статті, зможе кожний пізнати всю велич Грушевського, як державного мужа та його правдину ролю і виконану ним історичну працю в добі проголошення незалежної Української Народної Республіки. Він подає в них, як великий вчитель і «батько» нації — мудрі розв'язки і відповіді на найтіжчі питання тодішньої української дійсності, а його погляди і тези мають по сьогодні велике політично-виховне та практичне значення. Багато засадничих проблем, які видвигає сучасна політична ситуація українського народу — находять свою правильну роз'язку в політичних статтях М. Грушевського.

В цих статтях зображені не тільки політично-громадська ідеологія самого М. Грушевського. Вона є одночасно, включно з тезами III-ого і VI-ого Універсалів, першорядним джерелом лізняння культурно-ідеологічної, національно-політичної і соціальної програмами і мети української революції. Статті М. Грушевського доповнюють, висновують і мотивують постанови обох згаданих універсалів та становлять їх історико-філософічну основу. Вони добре пригодяться усім, що скочуть основніше пізнані цю неповторну добу відродження української нації та відновлення ІІ держави.

Треба жалувати, що впорядник не помістив повного комплекту політичних статей, що були друковані в згаданім київськім збірнику, хоч цьому нічого не стояло на перешкоді. Тих статей лишилося небагато, щось 20 сторін, — а деякі з них, як напр., стаття про уstanовлення тризуба, як державного герба із знаменитим обоснуванням, із якого видно, як високо оцінював «народник» М. Грушевський традицію «нашої одвічної державної історії», — даліше: промова на похороні студентів поляглих під Крутами, та знаменита стаття про Холмщину і вкінці промова в УЦРаді з 19 березня 1918 року при ратифікації Берестейського договору — усі вони є близькими документами політично-державницького мислення М. Грушевського.

Інші статі збірника є фрагментами із науково-історичної, літературної і громадської діяльності М. Грушевського в різних періодах його життя, до революції і після упадку нашої державності, та становлять гарні зразки його всебічної праці. Зокрема, поміщення в збірнику вичерпного справоздання і опису ювілею М. Грушевського під советським режимом — є цінним і незнаним документом про ставлення українського народу до ювілята в останній період його життя.

Ми переконані, що ця книжка знайде належне зацікавлення серед нашого громадянства на еміграції. Вона є незвичайно актуальнена, як цінна ідейно-політична зброя у нашій визвольній боротьбі. Політичні ідеї М. Грушевського були, є і будуть його заповітом та боевим кличем для українського народу проти його поневолення московськими большевиками, які добре знають — для чого вони вбили М. Грушевського. В великій советській енциклопедії вони відверто заявили, що «М. Грушевський — це український історик буржуазно-націоналістичного напрямку, ідеолог української контрреволюційної буржуазії та непримиримий ворог советської влади...»

Книга вельми актуальнана і потрібна кожній культурній українській людині.

Степан Ріпецький

ПАНАС ФЕДЕНКО: Марксистські й большевицькі теорії національного питання. Мюнхен 1960 р. стор. 76. Видання Інституту для вивчення ССРР.

Праця проф. П. Феденка складається з двох розділів. В першому автор розглядає марксистські теорії національного питання, а в другому — большевицькі теорії національного питання до захоплення влади в Росії партією Леніна в жовтні 1917 р. В першому розділі автор аналізує погляди Маркса й Енгельса на націю і на розв'язання національних проблем та на розуміння інтернаціоналізму в їх теорії й практиці. Далі автор знайомить читача з працями Карла Каутського, найвизначнішого теоретика марксизму, про національне питання, а також розглядає теорії австрійських марксистів, як Карл Реннер і Отто Бауер, в національній справі. При цім автор згадує також працю українського марксиста Юліяна Бачинського, що написав книжку «Україна ігредента» (Невизволена Україна), яка була видана в 1895 році. Цей розділ кінччається описом дискусії, яка відбулася між марксистами в польській справі.

В другому розділі автор переходить до розгляду теорій Леніна та його учеників у національній справі. Тут ми знаходимо опис спору між російськими соціальнодемократами за засади організаційного устрою робітничих партій, погляди Леніна на самовизначення народів, теорію нації та характеристику національної політики у Леніна й Сталіна, погляди Леніна на національну культуру й автономію і нарешті — погляди Леніна на пролетаріат, війну і на державу. Автор цієї праці використав всю доступну в емігрантських умовах літературу і в стислій формі представив теорії національного питання у Маркса і у західно-європейських марксистів та у російських большевиків.

Оскільки автор обмежив свою тему розглядом національних теорій марксистів і большевиків до Жовтневого перевороту в Росії 1917 року, то він не міг аналізувати дальшої еволюції марксизму на заході і большевизму на сході Європи. Однак, уже видно в першому розділі праці, як західні послідовники Маркса відійшли від поглядів Маркса на долю так званих неісторичних (недержавних) народів. Маркс і Енгельс уважали, що недержавні народи, як чехи, хорвати і народи Російської імперії (окрім поляків) будуть асимільовані панічними націями. Але уже Каутський стверджив у своїх працях, що поневолені народи, створивши свою літературну мову, дуже міцно тримаються і не дають себе асимілювати. Австро-марксисти, на чолі з Реннером і Бауером включили справу відродження поневолених націй і їх культур як необхідний елемент соціалістичної перебудови, яка може йти тільки в формах демократії. Це зовсім логічно: вони уважали, що соціалізм може бути здійснений тільки як завершення демократії, а коли так, то не може бути поділу на народи «вищі» й підлеглі. Щоб уможливити вільний розвиток усіх народів та забезпечити їх від асиміляції, австро-марксисти створили проект національно-персональної автономії: в державі, що має не одну національність, кожний народ творить самоуправну одиницю, на основі добровільності, яка завідує всіми культурними справами даного народу. Ця теорія австро-марксистів була, між іншим, прийнята вперше в цілому світі в законі Української Центральної Ради про національно-персональну автономію в січні 1918 р., а потім здійснена, напр., в Естонії, а тепер діє в Австрії.

Близький виклад дав проф. Феденко, аналізуючи, як до національної проблеми ставилися російські большевики на чолі з Леніном. Має рацію автор, коли відмовляє Ленінові та його вірним права

на Марксову спадщину. Адже ж у большевиків двигуном їх теорії і політики є російський месіянізм: росіяни мають бути для інших «націоналів» старшими братами, що ведуть «менших братів» до соціалістичного раю. Маркс ціле життя завзято боровся проти російського месіяністичного імперіалізму, як реакційного-царського, так і проти месіянізму революційного (М. Бакунін і інші). Проф. Феденко наводить слова з Маркса, що глузував з деяких французьких соціалістів, які проповідували «скасування націй», але говорили на засіданнях Інтернаціоналу французькою мовою. Маркс зазначає, що то мав бути знак, що всі нації мусили б злитися з «всірцевою» французькою нацією... Якраз цим шляхом пішли російські большевики, поставивши імперіалістичну ідею — змішання і «злиття націй», очевидно — в російському морі.

Оскільки проф. Феденко цитує в своїй праці думки Юліяна Бачинського із книжки «Україна i redenta», хочу тут подати деякі факти, як та книжка була написана і видана. Перша назва цієї брошури, якою автор хотів економічною аналізою ствердити необхідність створення самостійної України, була — «По поводу еміграції». Ця книжка вперше була друкована в органі Української Радикальної Партії «Народ» в 1893 році, але не була докінчена і вийшла під енвіою «Україна i redenta», як окрема брошура у Львові 1895 року. Було тоді Ю. Бачинському всього 23 роки. Він був пильним читачем Маркса, Енгельса і Каутського і вірив у свого роду господарський автоматизм: якщо Україна терпить господарський визиск збоку Росії, то неминуче буржуазія всіх національностей України мусить почати боротьбу проти колоніальної системи і за незалежну Україну. Це була, безперечно, молодечча ілюзія. Однак, політичний клич, який кинув Ю. Бачинський у своїй брошуру — «Вільна, велика, політично самостійна Україна, нероздільна від Сіну по Кавказ!» — це гасло пішло в маси і стало популярним особливо серед студенської молоді. Це гасло увійшло пізніше і в першу брошуру Революційної Української Партії «Самостійна Україна», 1900 року. Таким чином, аналіза розвитку України, яку дав Ю. Бачинський методою економічного матеріалізму, дала його сучасникам «наукову» основу для політичної пропаганди й акції.

Нова праця проф. Феденка — це цінний вклад в українську науку та в політичну думку, і кожний, хто хоче знати теорії національного питання в марксизмі й большевизмі, виложені об'єктивно, мусить цю книжку прочитати. Слід подбати також, щоб ця праця була видана в світових мовах. Во ще й досі в вільному світі шириться фальшива пропаганда про Леніна як «прихильника» свободи народів. Із книги проф. Феденка кожний побачить, що Ленін був запеклим російським імперіалістом-шовіністом, тільки що умів закривати свої наміри фальшивими фразами.

Антін Чернецький

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ» ЗЛОЖИЛИ:
В. Діберт дол. 10.-, Н. Тараківська — 6.-, С. Довгаль — 5.-, І. Лучишин — 5.-, П. Феденко — 5.-, Д. Кочий — 2.-, І. Левко — 2.-, Гр. Костира — 1.-

На збіркову лісту ч. 7 з Торонта: П. Бучинський дол. 10.00, Ол. Охрим дол. 2.00, П. Мочарський дол. 1.00, разом дол. 13.00, Гр. і Н. Ничка дол. 3.75, І. Гордюк дол. 2.25, І. Паливода дол. 2.00, по дол. 1.00: Д. Литвин, К. Паньківський, Ол. Гончар, С. Нечипорук, П. Шпірук, П. Кулиняк, Б. Стефанович.

Щиро дякуємо всім ВШ Жертводавцям за їх допомогу, а зокрема щира дяка тим особам, що зайнялись збіркою пожертв на пресовий фонд.

Проголошуємо одночасно **Добродіями** нашого видавництва Петра Бучинського з Торонта і Василя Дібера.

Адміністрація «Вільної України»

Від адміністрації «Вільної України» можна набути нову книгу: Михайло Грушевський. Вибрані праці. Стор. 262. Ціна 4.50 дол.

ДО ПЕРЕДПЛАТНИКІВ В АНГЛІЇ

Адміністрація просить передплатників у Великій Британії, посилати передплату і пожертви на пресовий фонд «Вільна Україна», на адресу:

Mr. G. Vaccaro
551 Chiswick High Road
London, W. 4, England.

У видавництві «Наше Слово», в Лондоні вийшла книжка Панаса Феденка:

«Український рух у ХХ столітті»

Ціна книги: в Англії — 1 фунт.
в Америці — 3 долари.
в Канаді — 3 долари.
в Німеччині — 10 марок.
у Франції — 12 франків.
в Австралії — 30 шилінгів.

Замовляти по слідуючих адресах:

“Our Word”, 16 Sirdan Rd.
London W. 11., England.

Ukrainian Free Society of America
Box 4, Peter Stuyvesant Station,
New York 9, N. Y. U.S.A.

Dr. Bohdan Fedenko
B. P. 150 — 14, Paris 14, France.

Prof. P. Fedenko
München 22, Adelgundenstr. 5, Germany.

УВАГА!

УВАГА!

В секретаріяті «Вільної України» можна набути наступні книжки:

1. Д-р І. Макух: «На народній службі», 1958, по ціні: тверда оправа \$ 9.25, м'яка \$ 6.75.
2. Д. Соловей: У справі оцінки акту державного перевороту 29 квітня 1918 року, 1959, по ціні \$ 0.50.
3. В. Данилович: На маргінесі VII Конгресу УККА, 1959, по ціні \$ 0.30.
4. Д-р С. Мішко: Гадяцький договір, 1959, по ціні \$ 0.60.
5. Степан Ріпецький: Михайло Драгоманів-наш (Відповідь со- ветським вченим), по \$ 0.40.
6. Д. Соловей: Людність України за сорок років влади ЦК КПСС, 1961. (Нове справлене видання після виявлення деяких поми- лок, що їх надруковано в ч. 27 «Вільної України»). Ціна \$ 1.50.
7. Панас Феденко: «Марксистські і большевицькі теорії націо- нального питання», 1960, по ціні \$ 1.00.

Замовляти ці книжки під адресою:

„VILNA UKRAINA”,
2961-2965 Carpenter Ave.,
Detroit 12, Mich. U. S. A.

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА 1961 РІК

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» продовжує своє видавництво і на наступ- ний 1961-ший рік. Збірники появляться в половині кож- ного чвертьріччя. Оцим запрошуємо всіх дотеперішніх пе-редплатників до дальшої передплати і при цьому оголо- шуємо такі умови передплати: За цілий рік, тобто за чо- тири збірники — \$ 4.00, поодиноке число в книгарнях \$ 1.00.

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» є громадське видавництво, що видає жур- нал тільки за громадські гроші — за рахунок передплати і пожертв на пресовий фонд від читачів і прихильників «Вільної України» та її визвольно-демократичної програми.

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» просить всіх дотеперішніх передплатників придбати ще принаймні двох нових передплатників, вирів- няти заборгованість за рік 1960 та вносити передплату на рік 1961.

Передплатники, які приєднають бодай одного передплатника дістануть — так вони самі, як приєднані ними, передплатники книжку д-ра І. Макуха «На народній службі» по знижений ціні, а саме примірники в м'якій оправі по \$ 5.25 (повна ціна \$ 7.25), а примірники в твердій оправі по \$ 6.75 (повна ціна \$ 9.25).

Адміністрація «Вільної України»